

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Ekaterina Borisova

**Dům Sovětů: minulost, současnost, budoucnost. Příběh
proměny Královské hory jako kvintesence kulturních
a architektonických transformací města Kaliningrad**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. 2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu. 3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze 24.4.2016

Ekaterina Borisova

Bibliografická citace

Dům Sovětů: minulost, současnost, budoucnost. Příběh proměny Královské hory jako kvintesence kulturních a architektonických proměn města Kaliningrad: Bakalářská práce. Ekaterina Borisova; vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc. -- Praha, 2016. – 59 s.

Anotace

Kaliningrad založil v roce 1255 český král Přemysl Otakar II. Město staré jako Ústí nad Labem a velké jako Brno s latinským názvem Regiomontium, českým Královec, německým Königsberg, polským Królewiec, litevským Karaliaučius a ruským Kaliningrad přetrpělo obrovskou zkázu, kterou přinesla druhá světová válka, jež se podepsala na tváři i duši města. Dnes v Kaliningradu žije už třetí generace Rusů, u kterých se objevuje obrovský zájem o minulost své nové vlasti a stoletou historií bývalého německého města, která se zachovala až dodnes na fasádách budov, sochách a v městské krajině. V této práci bych chtěla prozkoumat vývoj tohoto historického německého města před druhou světovou válkou, změny a rozvoj modernistického centra nové sovětské Kaliningradské oblasti a jeho proměny v současné ruské realitě na příběhu bývalého srdce hlavního města Východního Pruska – Královského hradu a Domu Sovětů, mnohopatrové betonové stavby, která ho nahradila.

Klíčová slova

Modernistická architektura, sovětská architektura, Rusko, Kaliningrad, Dům Sovětů, Královský hrad

Abstract

Kaliningrad was founded in 1255 by Czech king Premysl Otakar II. It is as old as Usti nad Labem and as large as Brno, with the Latin name Regiomontium, Czech name Královec, German name Königsberg, Polish name Królewiec, Lithuanian name Karaliaučius and Russian name Kaliningrad. The city has endured massive destruction during the Second World War, which has made her marks on the face and soul of the city. The third generation of Russians lives in Kaliningrad nowadays. They are interested in the history of their new homeland and centenary history of the former German city. The spirit lives on in buildings facades, sculptures and urban landscape. In this work I would like to explore the development of the historic German town before World War I, changes and development of the modernist center of the new soviet Kaliningrad region and how it has changed in contemporary Russian realities on the example of a former heart of the capital of East Prussia - Royal Castle which was replaced by buildings of House of Soviets.

Keywords

Modernist architecture, Soviet architecture, Russia, Kaliningrad, House of Soviets, Royal Castle.

Počet znaků (včetně mezer): 104 479

Poděkování

Děkuji PhDr. Vladimíru Czumalo, CSc. za ochotu a pomoc při vedení bakalářské práce. Mé poděkování patří též Vladimíru Voronovi za ochotné jednání, spolupráci a poskytnutí informací o městě Kaliningrad. Nakonec velké poděkování náleží mému manželovi za podporu, trpělivost a povzbuzování po dobu mého studia.

Obsah

Úvod.....	7
1. Kulturní revoluce: Königsberg – Kaliningrad.....	8
1.1 Středověké urbanistické koncepty ve státě německých rytířů.....	13
2. Hrad na Královském kopci.....	19
2.1 Historie hradu.....	19
2.2 Součásti hradního komplexu.....	25
2.3 Hradní muzeum roku 1924.....	27
2.4 Ničení kulturní památky.....	31
3. Dům Sovětů.....	32
3.1 Sovětská architektura v Kaliningradu.....	32
3.2 Historie budovy.....	35
3.3 Dům Sovětů - zapomenutý symbol komunismu.....	40
4. Institut plánování a rozvoje «Srdce města».....	45
4.1 Plan regenerace historického města.....	45
4.2 Mezinárodní soutěž «Post hrad» - budoucnost budovy Dům Sovětů.....	47
4.2.1 Anton Sagal (Kaliningrad / Milan).....	47
4.2.2 Architektonická kancelář «Studia 44» (Rusko, Petrohrad).....	48
4.2.3 Marco Tapia Lopez a Carmen Lorenzo Figueras (Španělsko).....	49
5. Závěr.....	51
6. Seznam vyobrazení.....	53
7. Seznam literatury.....	53

Úvod

Staré město Königsberg, kde žili a pracovali mnozí géniové, bylo zničeno brutálními nálety britského letectví v srpnu 1944. Oheň zachvátil téměř všechny kulturně významné budovy, které byly pečlivě postaveny v průběhu staletí. A ty, které přežily, byly stejně zničeny během útoku na Königsberg v dubnu 1945.

Demontáž starých budov poškozených válkou pokračovala až do roku 1960 z ideologických důvodů. Cílem bylo zničit vzpomínky na více než 700letou historii německého města Königsberg, který se pak stal Kaliningradem.

Během několika desítek let byl Kaliningrad uzavřen pro zahraniční turisty. Teprve v letech 1990–1993 se obyvatelé dozvěděli opravdovou historii starého města. Poválečná léta znamenala v tomto městě, které přijalo nové jméno – Königsberg, začátek nového života. Válka bohužel zasáhla celé město, starší generace ještě pamatují zříceniny hradu vyhozené do povětří, jeho přízrak však zůstal. Právě na tomto místě se nachází stálá, ale v současné době kvůli ohradě nepřístupná výstava Krajského umělecko-historického muzea „Vykopávky Královského hradu“ a budova Domu Sovětů.

Ve své práci bych chtěla prezentovat výjimečné a zajímavé fotografie bývalého hradu na Královském kopci a dnešního Domu Sovětů. Práce obsahuje texty a fotografie, které jsem vyhledávala několik měsíců. Při zpracovávání tohoto tématu mi pomáhaly knihy, průvodci, adresáře publikované v době existence Východního Pruska, v poslední době přeložené do ruštiny. Značnou pomoc při hledání materiálů poskytl také regionalista a historik města Kaliningrad Vladimir Voronov.

Jeho fotodokumenty a osobní záznamy, které jsem měla k dispozici, doplnily moje zpracované materiály. Hodně mě inspirovaly jeho knihy „Königsberg-Kaliningrad. 100 srovnání ve fotografiích“, „Konigsberg-Kaliningrad. Dva pohledy na historii. Část 2“ i to, že už hodně popularizoval dějiny města a zachoval si k němu celoživotní lásku.

Moje bakalářská práce se skládá ze tří kapitol, které se zabývají historickou a kulturní revolucí – jak se z německého města Königsberg stal sovětský Kaliningrad. O starém městě

s jeho hlavním symbolem – hradem, o dominantě, která vznikla za sovětské doby – o Domu Sovětů a o kontroverzní otázce, která se týká budoucnosti budovy.

Mým cílem analyzovat změny hlavního symbolu tohoto města v době, kdy bylo německé, a nového symbolu města v době, kdy už bylo ruské. Jeho dějiny budou představeny ve třech rovinách: minulost, přítomnost a budoucnost.

1. Kulturní revoluce: Königsberg – Kaliningrad

V průběhu historie bylo Východní Prusko s Ruskem propojeno politicky i ekonomicky. Na konci středověku byla tato oblast kulturním styčným bodem mezi protestantským Západem a pravoslavným Ruskem. V prvních poválečných desetiletích 20. století se kvůli nedostatečně prozkoumané kulturní podobě hodně upozorňovalo na věčnou konfrontaci obou kultur – západní a východní, německé a ruské, mezi nimiž bylo obtížné najít optimální řešení ke správnému využití místního architektonického dědictví, zachovaného po válce bohužel ve velmi malém množství.

Druhá světová válka dramaticky změnila stálý vývoj architektury města Königsberg a zásadním způsobem ovlivnila jeho historické prostředí. Došlo k ostrému zlomu mezi dvěma kulturními epochami: předválečnou – německou, kapitalistickou, a dobou po druhé světové válce – sovětskou se socialistickými kulturními změnami, ztrátou dřívějších historických památek a změnou uměleckých ideálů.¹

¹ БЕЛИНЦЕВА 2002, s. 90

1. *Řeka Pregel. Nábřeží Alstadta. Vpravo je vidět Zámek. Königsberg na počátku XX. století.*

2. *Řeka Pregolya. Nábřeží podél Moskevské třídy. Vpravo je Dům Sovětu. Kaliningrad. 2010.*

Následující kulturní vývoj v pobaltském regionu měl úplně jiný scénář. Nové významné ideologické a politické faktory navždy změnilu podobu společnosti.

Na území Východního Pruska se v krátkém čase změnila celá etnická skupina, která jen částečně navazovala na každodenní zvyklosti obyčejných lidí z německých časů. Sociálně-ekonomická kulturní kontinuita byla možná jen v souvislosti s katastrofálním kolapsem

předválečného (německého) stavu.² Odstranění památek na tomto území mělo symbolicky zničit přítomnost bývalých obyvatel – nyní nepřátel. Změna podoby města tak představuje nejen přelom na úrovni materiálních objektů, ale také na symbolické úrovni – znamená ztrátu „cizího“ a „vzdáleného“ uměleckého výrazu, který symbolicky vyjadřoval poválečnou německou kulturní tradici, jež, jak ukázal moderní výzkum³, nemá žádné hluboké evropské kořeny.

Změna životního prostředí ve městě Königsberg se po válce vyvíjela ve dvou proudech, v první řadě ji určoval reálný život a krátkodobé praktické potřeby obyvatel města. V druhé perspektivní projektová činnost zaměřená na adekvátní architektonické ztvárnění tehdejších politických postojů a ideologického směru tak, aby odpovídalo změnám v mezinárodním postavení přístavního města.

O osudu Königsbergu bylo rozhodnuto nedlouho před koncem války – ještě na *konferenci v Teheránu, která probíhala od 28. listopadu do 1. prosince 1943*,⁴ se dohodlo připojit k Sovětskému svazu klíčová města a jejich okolní oblasti. Jak řekl Stalin v rozhovoru s Winstonem Churchillem: „*Rusové nemají nezamrzlé přístavy na Baltském moři, proto by Rusové potřebovali přístavy Königsberg a Memel a odpovídající část území Východního Pruska. Navíc, historicky jsou to bývalé slovanské země...*“⁵ Podle slov sovětského vůdce Winston Churchill kdysi řekl docela vyhybavě: „*Jedná se o velmi zajímavý návrh, který samozřejmě vezmu v úvahu.*“⁶ Je zřejmé, že Stalinovo prohlášení o bývalém východopruském území, které kdysi patřilo Slovanům, lze hodnotit pouze jako politický tah.

Pruské kmeny kdysi žijící na území Východního Pruska patřily podle současných výzkumů⁷ k pobaltským kmenům. Zatímco nová vláda využívala dobyté území otázka Königsbergu se na diplomatické úrovni stále projednávala. V souladu s rozhodnutím

² BORCHERT 1967, s. 72

³ БЕЛИНЦЕВА 2002, s. 93

⁴ Teheránská konference byla vůbec prvním setkáním hlavních představitelů SSSR, USA a Velké Británie během druhé světové války. Viz: https://cs.wikipedia.org/wiki/Teher%C3%A1nsk%C3%A1_konference

⁵ Tegerán Jalta Potsdam. Sběrka dokumentů, 1971, c. 394

⁶ Teherán. Jalta. Potsdam.

⁷ ГАУЗЕ 1994, s. 11

učiněným na Postupimské konferenci byla severní část Východního Pruska včetně města Königsberg a jeho okolí, což byla asi třetina území bývalého Východního Pruska, předána Sovětskému svazu, zbytek získala Polská národní republika. Po vzniku nové sovětsko-polské hranice se právní statut Königsbergu a jeho okolí radikálně změnil. Od roku 1945 byly zrušeny úřady bojové linie a místo toho byl vytvořen nový odborný vojenský okresní úřad. Ve skutečnosti se město stalo nezávislou správní jednotkou, rozdělenou na osm oblastí.⁸

Sedmého dubna 1946 byl vydán Dekret Nejvyššího Sovětu SSSR „*O vzniku Königsbergské oblasti na území Königsbergu a okolí s hlavním centrem ve městě Königsberg*“⁹. Ve stejný den vzniklo vládní nařízení ministrů SSSR „*O administrativní struktuře ve městě Königsberg a jeho okolí a v nejbližším horizontu o jeho podobě*“.¹⁰ Zásadní změny nastaly 4. července 1946, kdy správní centrum a oblast ohlásily rozhodnutí prezidia Nejvyššího Sovětu SSSR „*O přejmenování města Königsberg na Kaliningrad a Königsbergské oblasti na Kaliningradskou oblast*“¹¹. Přejmenování bylo v plném souladu se zavedenou tradicí sovětské doby – bylo provedeno na počest jednoho vůdce revoluce, který zemřel 3. července 1946, předsedy Nejvyššího Sovětu SSSR, M. I. Kalinina¹². Dne 25. července 1947 bylo vydáno další rozhodnutí prezidia Nejvyššího Sovětu RSFSR „*O administrativně-územním celku Kaliningradské oblasti*“,¹³ podle kterého byly v regionálním centru – Kaliningradu – vytvořeny čtyři městské oblasti (Baltská, Leningradská, Moskevská a Stalingradská).

Po skončení války na jaře roku 1945 zahájil nový orgán města – vojenská kancelář, která regulovala život a pořádek – práce na čištění ulic zničeného, někdy dokonce hořícího města, odstraňovaly se závaly i zachovalé budovy pro bydlení a ubytování. Do konce dubna téhož roku byla v Sovětském svazu provedena evidence kulturních a historických památek

⁸ БИРКОВСКИЙ 1986, s. 71

⁹ Sbírnka zákonů SSSR a prezidia Nejvyššího Sovětu SSSR 1938-1958, s. 55

¹⁰ Sbírnka zákonů SSSR

¹¹ Sbírnka zákonů SSSR

¹² M. I. Kalinin (19. listopadu 1875 – 3. června 1946) byl sovětský komunistický politik. V letech 1919 až 1946 byl titulární hlavou sovětského státu. Viz: https://cs.wikipedia.org/wiki/Michail_Kalinin

¹³ Sbírnka zákonů SSSR, s. 56

a také cenností odcizených nacisty.¹⁴ Vzhledem k tomu, že se tento seznam nedochoval, lze těžko posuzovat princip jeho vzniku, tedy konkrétně seznam různorodých předmětů v něm uvedených a kritéria významnosti památek a kulturních hodnot.

V září až říjnu 1947 byly v Kaliningradu a dalších městech regionu přejmenovány ulice a náměstí. Většina z nich dostala jména vojáků, kteří se proslavili v průběhu východněpruských vojenských operací. V nové oblasti RSFSR se v místních názvech také odráželo téma průmyslu, který existoval ve městě. Tak vznikly ulice Vagonostroitel'naja, Celluloznaja, Stroitel'naja, Železnodorožnaja a další. Názvy některých ulic z dob německého města byly zachované, ale uvedené v ruském překladu. Platilo pravidlo, že se musí jednat o neutrální názvy vztahující se k přírodě, např. ulice Kaštanová alej, Zoologická, Přístavní atd. Své původní názvy si zachovaly ulice Wágnera, Brahmse, Schillera.¹⁵ Kulturní význam tohoto praktického kroku (přejmenování neznámých, nesrozumitelných názvů ulic) byl velmi důležitý. Je dobře známo, že změna jména nějakého předmětu nebo pojmu slouží k označení jeho finálního vlastníka. Je zajímavé, že samotné přejmenování bylo vysvětleno iniciativou nových obyvatel. Jak vzpomíná jeden z místních obyvatel E. S. Morgunovy: „*V roce 1946 se konalo valné shromáždění, kde bylo řečeno: Co se děje? Budeme žít s německými názvy? Pryč s nimi, změníme názvy. Ale přitom i po přejmenování se často používala německá jména (pro lepší orientaci ve městě).*“¹⁶

Souběžně s administrativním „přivlastněním“ města probíhal proces osídlení města novými obyvateli – přistěhovalci z poválečných oblastí centrálního Ruska – a zároveň docházelo ke konečnému vystěhování a evakuaci Němců doposud žijících ve městě. Dne 21. června 1946 přijala Rada ministrů SSSR usnesení „*O činnostech hospodářských jednotek Königsberského regionu*“¹⁷, které zahrnovalo konkrétní opatření týkající se přistěhování do nové oblasti podle dobrovolného principu. Toto vládní nařízení nutilo různá ministerstva v letech 1946 až 1947 poslat do nové oblasti požadovaný počet

¹⁴ ГУБИН 1991, s. 35

¹⁵ WAGNER 2008, s. 32

¹⁶ ГЛИНСКИ 1996, s. 16

¹⁷ БИРКОВСКИЙ 1986, s. 54

kvalifikovaných pracovníků, inženýrů a technických pracovníků, lékařů, učitelů atd. Přijímání nové pracovní síly probíhalo v rámci náborové akce. Existoval také systém výhod pro přistěhovalce: bylo poskytováno bydlení, pozemky, zahrady atd. Osídlování bývalých německých území bylo psychicky velmi obtížné a rozsah emocí se pohyboval od překvapení a potěšení až k aktivnímu odmítnutí cizího kulturního prostředí. Je třeba poznamenat, že po několik staletí byli představitelé ruské etnické skupiny a ruské pravoslavné kultury ve městě pouze tranzitem – jako obchodníci nebo cestovatelé tu měli pouze dočasný pobyt. Nikdy nevznikaly problémy se zvykáním si na cizí prostředí – objevovalo se pouze překvapení, obdiv nebo odmítnutí neznámého prostředí některými jednotlivci. Po druhé světové válce vznikla potřeba přivlastnit si v masovém měřítku kulturní a „cizí“ prostředí na dobu neurčitou.¹⁸

Je třeba zmínit, že nejistota rusky mluvícího obyvatelstva v regionu zůstávala po dlouhou dobu. Až do nedávna ve vědecké literatuře o Kaliningradu a Kaliningradské oblasti zcela chyběl architektonický, sociologický a kulturní průzkum, který by se zabýval otázkami hromadného či individuálního „přizpůsobování si“ jiného uměleckého prostředí při absenci bývalých majitelů a uživatelů ponechaných věcí, předmětů atd., v tomto případě v souhrnu pozůstatků německé kultury.

1.1 Středověké urbanistické koncepty ve státě německých rytířů

V průběhu pěti staletí středověku bylo v Evropě přes četné obtíže (nízká úroveň hospodářského rozvoje, hladomor, epidemie atd.) založeno kolem dvou tisíc měst. Vývoj nových měst proběhl v relativně krátkém období – od poloviny 12. až do poloviny 14. století. V roce 1348 se v Evropě objevila další epidemie neštovic, což znamenalo demografický a kulturní úpadek. Po této zkušenosti na evropském kontinentu téměř žádná další nová města nevznikala, pouze za výjimečných okolností na jihu (Palmanova, Itálie), nebo na severovýchodu (Petrohrad, Rusko), nebo ve výjimečném případě ve 20. století na jižním pobřeží Baltského moře (Gdyně, Polsko).¹⁹

¹⁸ WAGNER 2008, s. 33

¹⁹ ГАЙЗЕ 1994, s. 21

Ke vzniku města jako architektonické a prostorové struktury během středověku docházelo ve třech případech, díky čemuž existovaly tři typy městského útvaru: město vzniklé samo, město vybudované na základě plánování v terénu a ideální město, původně navrhované a nakreslené. Nejpozději se objevuje poslední typ města. Naopak nejtypičtější variantou založení města je jeho vznik z rozlehlého venkovského osídlení, kde se rozvíjela řemesla a obchodování. V tomto případě existuje množství regionálních variant městské struktury: ulice, které se linou z jednoho centra – feudálního hradu (Paříž), rozšířená města (Novgorod), oválné schéma ulic a městských hradeb jako ideál běžných německých měst. V těchto městech je vidět volnou a přirozenou městskou strukturu, definovanou reliéfem a ekonomickými, ideologickými a politickými podmínkami.²⁰

Typy měst navrhované v terénu, ke kterým patří např. římské „castrum“, se objevovaly v Evropě na přelomu prvního tisíciletí našeho letopočtu. Tato osídlení pochází z doby antických kolonií. Jak známo, evropská historie zná tři kolonizační éry v Evropě: dvě antické – vytvoření řeckých kolonií kolem Středozemního moře a také fenomén římských castrů, z nichž vznikla většina evropských měst. Ke třetímu typu středověkých měst – kolonií – patří pravidelná města na jižním evropském pobřeží Baltského moře, přesněji na dobytých územích Slovanů a Prusů. V evropských dějinách zanechala stopu pobaltská města Königsberg, Gdaňsk, Elblag a další, která vznikla díky kolonistické činnosti duchovního řádu křižovníků (Řádu německých rytířů) spojených s obchodníky z Hansy. Stejně jako jiná řádová města, uvedená obydlí mají podobné vlastnosti, mezi něž patří jasný regulerní rastr plánu jako základ kompozice, kterému jsou podřízeny všechny prostorové elementy města.²¹

Prostorová konstrukce areálu hradu úzce souvisí s urbanistickou kompozicí města. Jak známo, ve středověku existovaly dva typy německých měst-kolonií.²² První typ představují oválné (nebo vřetené) formy se dvěma městskými branami a dvěma zakřivenými ulicemi,

²⁰ Восточная Пруссия с древнейших времен до конца Второй мировой войны. Калининград 1996.

²¹ *Под мостами Кенигсберга*. Warszawa 2011

²² KLOEPPPEL 1926, s. 21

kteřé se rozcházejí u jedné brány a scházejí u druhé brány. V centru města bylo náměstí, kde stál kostel a radnice, přičemž se nacházely přímo v centru vybudované urbanistické kompozice. V souladu se sociální hierarchií byly vedlejší čtvrtě osídleny obchodníky a řemeslníky a části města patřící k vnějším hradbám obsazovali lidé žívící se zemědělskou činností. Podél městských stěn se táhly úzké uličky, které byly propojeny bočními ulicemi s hlavní magistrálou vedoucí k hlavnímu náměstí. Existence radiálních ulic se vysvětluje potřebou navázat na hlavní širokou ulici. Neméně zajímavou formou plánování města se stala ta čtyřúhelníková, s jasně zdůrazněným centrem, které tvoří křižovatka. Tato forma se používala hlavně ve městech založených na počest řádu křižáků. Nejjednodušší verze takového města se skládala ze dvou ulic končících dvěma vstupními branami.

Urbanizace Evropy ovlivnila i vzdálené pruské země. Pravidelnost pruských měst založených Řádem německých rytířů má několik jedinečných rysů. Ideální schéma zahrnuje pouze dvě brány, ale ve skutečnosti jich měla většina středověkých měst mnohem více, důsledkem toho byla komplikace ve funkčních úkolech a ve vzniku příčných os. Takovýmhle způsobem vzniká rošt, který zachovává rozdělení na hlavní ulice města a podélné úzké uličky.

V základu plánování struktury měst Gdaňsk a Königsberg bylo jednoznačné strukturální schéma, která vypadalo jako rošt s rovnoměrnými obdélníkovými buňkami. Obdélníkový rošt ulic vyznačoval centrální část města, poblíž které od začátku novověk vstupuje druhý geometrický obrazec – kruh víceméně pravidelného tvaru, komplikovaný trojúhelníkovými nebo pětibokými výstupy. Mezi středověkou zástavbou a novověkou hranicí města byly spojovací ulice docela chaoticky spleteny. Až do počátku 20. století byl svobodný prostor za opevněným centrem a baštou.²³ V souhrnu to vytvářelo zjednodušující plány historických měst, které jsem si vybrala jako předmět studia, konkrétně Gdaňsk, Elblag, Königsberg a další.

Během několika staletí bylo v zachovaných městech vidět ideální schéma městského jádra. Opakování tohoto schématu, které bylo charakteristické nejen pro okolní města regionu nacházející se na západě a východě od výše uvedených měst, ale také pro několik dalších

²³ ЛЕВЧЕНКО 1952, str. 34

evropských měst, svědčí nejen o stálé popularitě tohoto „motivu“ v historii urbanismu, ale také souvisí se skrytým významem, který je v něm uložen. K odhalení vnitřního obsahu tohoto jevu je nutné se vrátit k době vzniku těchto sídel, dokonce i dále v historii, do období existence uctívaných svatých měst – Gdaňska, Elblagu, Königsbergu.²⁴

Kořeny Gdaňska pravděpodobně sahají až do doby staroslovanského osídlení. Pravidelné schéma městského plánu se vzhledem k historickým podmínkám vyvinulo téměř o sto let později než v Elblagu nebo Königsbergu. Prvním příkladem z hlediska pravidelného plánu v podobě roštu na pobřeží Baltského moře je Staré město v Elblagu. *„Často zmiňovaná a v historických plánech Starého města extrémně přesná pravidelnost ukazuje rychlý vznik plánu města a vylučuje možnost jeho vzniku na základě přirozeného růstu.“*²⁵

Město bylo založeno v roce 1237, v době dobytí pruských a slovanských zemí Řádem německých rytířů. Na ostrově ležícím uprostřed řeky Elblag bylo původně vytvořeno dočasné opevnění, pak brzy posunuto na pravou stranu, na východní pobřeží, kde se stalo začátkem řádového hradu. V blízkosti pevnosti rytíři spolupracovali s obchodníky z Lübecku, a to i při zakládání měst v tomto regionu, nejen kvůli zájmu o rozšíření působnosti na nových územích na Baltu, ale také je spojoval společný původ. Je známo, že Řád německých rytířů se v roce 1190 rozšířil až na Střední východ, vznikl přitom jako společenství duchovních bratrů – sanitářů v nemocnicích, kteří se starali o raněné vojáky, křesťanů, kteří přišli dobýt svatyni Božího hrobu. Místní němečtí obyvatelé Brém a Lübecku založili nemocnici. I po převedení činnosti řádu do severovýchodní části Evropy obyvatelstvo Lübecku stále aktivně působilo na vnitřní život řádu.²⁶ A v této souvislosti se v odborné literatuře neustále diskutuje otázka, do jaké míry ovlivňovaly historické budovy Lübecku následně prostorovou a plánovanou strukturu nových měst na baltském pobřeží, včetně Elblagu.²⁷

Kromě diskuse o vlivu plánování Lübecku na plány sídel jiných přímořských měst patřících do oblasti vlivu obchodního spojení Hanzy bylo kladeno hodně otázek, na které

²⁴ БАЯЗИН 1963, str. 28

²⁵ ГЛЕБОВ 1994, str. 66

²⁶ RABUS 1998, str. 15

²⁷ КРУГЛИКОВ, str. 34

se výzkumníci při studiu urbanistických konceptů Baltského regionu snažili dát odpověď. Jeden z nich se týkal určení, zda umělecké ovládnutí prostoru ve městech-koloniích na pobřeží Baltského moře, pro které byly typické určité kompoziční formy pravidelných plánů Elblagu, Königsbergu, Gdaňsku a dalších sídel, je neočekávaným výsledkem pragmatické uspořádané činnosti středověkých urbanistů, nebo zda byla tato struktura poskytnuta předem a existovala jako smysluplný projekt.²⁸ Existují různé názory na toto téma. Německý badatel O. Kloepfel napsal: „Čím více se zabývám těmito věci, tím více docházím k pevnému přesvědčení, že jasná prostorová představa při výstavbě měst v druhé polovině středověku už hrála důležitou roli.“²⁹

O problému zkoumání architektonické a urbanistické kultury v řádivých městech se velmi často diskutuje ve vědeckých studiích. V této souvislosti je důležité rozhodnutí o tom, kam by mohl být přidán konkrétní vzor pravidelného plánu ve formě roštu, který byl použit v Pobaltském regionu, a proč se uplatnil právě tento a ne jiný typ struktury městského organismu.

Stejně důležitým předmětem diskuse ve vědeckých pracích byl i stupeň předchozího ovládnutí území, na kterém libovolně vznikala regulérní řádová města, působení stavebních tradic obyvatelstva a výjimečnost plánování středověkých ulic koloniálních měst. Moderní architekti a historici těžko hledají odpověď na otázku, zda byl tehdejší Elblag postaven na neobydleném místě, nebo na místě, které bylo již osídlené Slovanů.

V roce 1974 až 1975 byly publikovány studie, ve kterých se mluvilo o začátcích rekonstrukce Starého města v Elblagu a o územním plánu, který byl založen na jiných principech než v Lübecku nebo plán hlavního města vytvořeného později v Gdaňsku³⁰. Zůstává však nejasné, jak byla tato odchylka od pravidel ovlivněná staršími místními stavebními tradicemi, které by neměly být vzaty v úvahu cizími kolonisty.

Existuje několik úhlů pohledu o zdrojích napodobení při plánování zkoumaných měst. Od konce 19. století. označují historici architektury, zejména němečtí, za historické

²⁸ КРУГЛИКОВ, str. 35

²⁹ КЛОЕПФЕЛ 1926, s. 30

³⁰ КРЕТИНИН 1996, s. 191

prototypy buď západoněmecká města, nebo římské modely³¹. Hodně německých měst ležících podél obranného valu bylo založeno až v antických dobách a následně reprodukováno s původními prvky římské plánované struktury (Kolín nad Rýnem, Trier, Xanten a mnoho dalších). Současní badatelé bez jakýchkoli pochybností či další analýzy opakují tento názor, který vznikl před více než sto lety: „*Plán Elblagu ve svém základu opakuje tradiční pravidelné schéma starověkých římských táborů a je jedinečným fenoménem nejen pro místní, ale i pro evropský řád.*“³²

Nejstarší mezi řádivými městy – Elblag – nebyl jedinou plánovanou strukturou. Mezi středověká města v regionech kolem Baltského moře vzniklá ve státě Řádu německých rytířů převládá typ pravidelného města síťovité formy jako Elblag. Tři „sesterská“ města Königsberg, Pravé město, Gdaňsk a mnoho dalších byla založena pouze na základě jednoho schématu, kterým se stala v tomto regionu obyčejná délka, jež existovala ve dvou verzích – „stará“ a „nová“ kulmská tyč. Zakládání měst Řádem německých rytířů probíhalo v poměrně krátké době, což znamená, že při vytváření podoby měst jižního Baltského pobřeží byl reprodukován jediný známý vzor. Také existovali lidé – tzv. strážci teoretického a praktického významu, kteří byli schopni pracovat s oblíbeným prototypem a upravovat ho v souladu s lokálními podmínkami.

Současný německý historik K. Hauke předpokládá, že „*Rytíři řádu – iniciátoři vytvoření nových měst v severozápadní části Evropy – přinesli myšlenku pravidelného plánování z východních kampaní, které bylo podle názoru historika inspirováno zásadními principy plánování římských vojenských táborů.*“³³ Ve skutečnosti lze rovné osy podle římského plánu vysledovat například v plánu Starého města v Königsbergu, kde Dlouhá ulice křížila kolmo Obchodní ulici.

V 60. letech 20. století německý badatel V. Müller napsal, že «*pravouhlé a příčné ulice se nešikovně označují jako římské. I když je tato teorie uznávaná, měla by být označena za chybnou.*»³⁴ Středověké, přesněji řečeno gotické, městské plány, architektura a organizace

³¹ КРЕТИНИН 1996

³² КРЕТИНИН 1996, s. 191

³³ КУЛАКОВ 1985, s. 75

³⁴ КУЛАКОВ

měst jsou vysvětlovány nehmotným duchem, který se snaží překonat realitu či se ve fiktivní – či surrealistické – realitě nachází.

Je třeba poznamenat, že městské plánování středověkých měst s nepravidelným plánem se projevuje snahou umístit do středu města bazilikánský křesťanský chrám s výraznou příčnou lodí ve tvaru kříže, která má některé ochranné funkce související se sémantikou tvaru kříže. Je pravděpodobné, že Křižáci by si při kolonizačním dobývání zemí v severovýchodní Evropě a na základě nových sídel mohli k nejdřív zapomenuté, ale ne ztracené svátosti města vytvářet vztah.³⁵

Staré město v Elblingu a Königsbergu, Pravé město v Gdaňsku, Svobodné město v Königsbergu svědčí o pevně zakořeněné tradici vytváření názvů osídlení – součástí městských aglomerací. V souvislosti s výše uvedeným je třeba věnovat pozornost často používanému tvaru řádových hradů – tvar čtverce, zděný, s vysokými věžemi v rozích. Ideální město mělo podobu jakéhosi řádného celku vytvořeného v prostoru na základě elementárních geometrických konstrukcí.³⁶ A město v duchu Řádu německých rytířů se blíží k formě „ideálního“ města díky jednoduchosti a jasnosti prostorové struktury, kde každý prvek má určitou funkci, tradici a pevný tvar.

2. Hrad na Královském kopci

2.1 Historie hradu

Historie Königsbergu je těsně spjata s Řádem německých rytířů, který získal v průběhu vojenských kampaní pruské země, kde kvůli zajištění svého úspěchu postavil hrady a zámky. Vojska křižáků pod velením českého krále Přemysla Otakara II. založila na severním břehu řeky Pregel pevnost. Pravděpodobně v roce 1255 začalo na místě bývalého pruského opevnění budování pevnostní stavby, kterou Otakar II. pojmenoval Königsberg, což znamená „Královský kopec“. Prusové začali nazývat řádovskou pevnost podle názvu

³⁵ *Gdansk. Brama Wyzynna. Historia budowy objektu.* Архив ROSIOSK. Gdansk

³⁶ RABUS 1998, str. 19

oblasti – Tvangeste. Pod ochranou mohutných zdí Königsberského hradu postupně vznikla další tři města.

Tato města byla obklopena osadami Trehaym, Rosgarten, Zakhaym, Shtayndamm a Burgfrayhayt. V letech 1227–1302 vznikla mezi řekou Pregel a potokem Leba v blízkosti postavené königsberské pevnosti první katedrála. Byla malá a dřevěná. V roce 1333 pak začala na ostrově Knayphov výstavba nové katedrály (nyní Katedrála na Kantově ostrově). Zpočátku byl Königsberský hrad sídlem katolického biskupství Samland, v roce 1309 se stal sídlem velkého maršála Řádu německých rytířů a v roce 1457 v něm pobýval magistr Řádu německých rytířů.³⁷

První invaze Řádu německých rytířů v Sambii v letech 1252–1253 skončila totální porážkou. V této kampani 30. dubna 1253 zemřel komtur Henricus Stange. Velký magistr Poppo von Ostern se rozhodl získat do nové kampaně českého krále Přemysla Otakara II. Za tímto účelem přijel na podzim roku 1254 magistr do Prahy. Jeho mise byla úspěšná a 14. prosince 1254 vyrazil Přemysl Otakar II. v čele křižácké výpravy z Prahy.

Ve Wroslavi zůstal na Vánoce. Tam se k němu připojil jeho švagr Otto II., markrabě Brandenburgu. Velká spojená armáda vyrazila směrem k Prusku přes Kulm, kde se Otakar setkal s velkým magistrem. V Elblingu se k nim připojil další bratr českého knížete Jindřich z Míšně. Před invazí do Sambie se jednotky křižáků a rytířů soustředily v hradu Balga. Poté přešli přes zamrzlý záliv a tajně napadli na Prusy. Útok byl tak rychlý, že nepřítel neměl šanci klást vážný odpor, proto zahynul velký počet bojovníků. Vynikající vítězství umožnilo Přemyslovi Otakarovi II. se rychle vrátit do Čech, již dne 17. ledna 1255 se nacházel v Elblingu. Řád německých rytířů založil téhož roku hrad, který se nacházel pravděpodobně na místě bývalé pruské pevnosti, hradu „Castrum antiquum“. Prusové mu dali název podle jména místního lesa. Později, když se Řád rozhodl vybudovat pevněný hrad, dal mu jméno na počest krále Otakara – Königsberg. V pevnosti byla ponechána garnizona s komturem Burkhardem von Hornhausenem.³⁸

Dne 14. dubna 1257 pevnost vypadala takto: na východě, na malém kopci byly hlavní

³⁷ БОПОХОБ 2015, str. 6

³⁸ CROME 1940, str. 5-81

hradby, ke kterým přiléhá forburg, na západě se nacházela plocha, kde bratři schromažďovali kameny pro výstavbu nové pevnosti. To, že nový kamenný hrad nemohl být postaven do roku 1260, potvrzuje i fakt, že v březnu 1258 se Řád dohodl s biskupem ze Semba, že v případě odchodu rytířů dostane dřevěnou pevnost. To naznačuje, že Řád nebyl přesvědčen o potřebě mít na tomto místě svůj opevněný bod. Na severozápad od pevnosti brzy vznikla obec a také zde byl založen luteránský Chrám svatého Mikuláše. Na konci září 1260 vypuklo druhé povstání Prusů, kteří pod vedením Herkusa Monte zaútočili na Königsberg. Prusové vypálili obec a chrám a snažili se ovládnout hrad, ale během útoku byl šípem zraněn Herkus Monte, proto se podařilo útok odrazit. Po neúspěšném útoku Prusové pokračovali v obléhání. Ze západu, severu a východu postavili opevněné tábory, protože přístup k hradu byl jenom ze strany od řeky. V hradu byli kromě rytířů také Prusové věrní Řádu, kteří rychle opouštěli obléhané město. Tento fakt výrazně zabezpečil malou posádku. Opakované útoky na hrad úspěšně odráželi, ale obležení se protahovalo tak dlouho, až došly zásoby. Komtur Königsbergu Dieterich Rufus vyslal posla se žádostí o pomoc. Zásoby dorazily na lodi až na jaře, kdy vyčerpaná posádka už byla nucena dojídat koňské kůže. S větrem se loď dostala do řečiště a pod palbou Prusů se přiblížila k hradu, kde byla vyložena.

Prusové si uvědomili, že nemohou dosáhnout úspěchu, pokud bude posádka pravidelně dostávat takovou formu pomoci. Aby tomu zabránili, připravili lodě a další konvoj ploucí po řece do Königsbergu. Ale Prusové podcenili nepřítele. Většina lodí byla zničena a spálena a jejich posádky byly zabity. Z tohoto důvodu byla další karavana lodí připravena k budoucímu útoku. Lodní posádka byla posílena o vojáky s tím, že někteří z nich by se mohli probojovat se zásobami do hradu. Pak Prusové zablokovali řeku mostem, jehož konce byly posíleny věžemi. Komtur Dieterich si uvědomoval, že kvůli mostu se do hradu nebude možné dostat, a proto musí být zničen, v důsledku čehož posádka zemře hladem. V noci zorganizoval útok na loď, most byl zničen a Prusové byli zabiti. V říjnu 1261 s poslední lodí Dieterich dostal zprávu, že byl jmenován vyslanec Pruska.³⁹

V té době se povstalci zmocnili téměř všech hradů a opevnění Řádu a spálili je. Dieterich

³⁹ *Восточная Пруссия с древнейших времен до конца Второй мировой войны*. Калининграду 1996.

se ujal velení a protože se domníval, že nemůže provést vojenskou akci v obsazeném Königsbergu, požádal jeho posádku, aby ho opustila. Během příprav křížáků z Jülicha pod velením hraběte Viléma IV. na konci prosince byl v Prusku jmenován nový magistr Haymerih von Rechenberg a Dieterich se stal maršálem. V lednu po příjezdu do Pruska byl Haymerih ihned vyslán na pomoc Königsbergu křížáky hraběte Wilhelma IV von Jülicha, včetně hraběte Engelsberga z Brandenburgu, který přijel do Pruska s jednotkou. Spojená jednotka šla do Königsbergu večer 22. ledna 1262. Vzhledem k tomu, že se rychle stmívalo, Prusové se neodvážili zaútočit na opevněný tábor a rytíři hradu navrhli počkat do rána. Ale Prusové se dozvěděli o blížící se pomoci nepříteli a v noci opustili své tábory a ustoupili do vesnice Kaliga. Druhý den ráno, když se shromáždilo vojsko křížáků, aby zaútočili na pruské opevnění, bylo jasné, že Prusové ustoupili. Bylo rozhodnuto o jejich pronásledování, ale křížáci se chytili do pasti. Hrabě Wilhelm byl nucen ustoupit a dopředu poslal zvědy v čele s Prusem Stantekem. Na výzvědy se také přišlo a Stantenko byl vážně zraněn. Po zjištění, kde se nachází Prusové, se křížáci připravili k boji v čele s hrabětem z Engelsbergu. Bitva se protáhla a Prusové začali vítězit. Řádový oddíl z pevnosti změnil svoje pozice a Prusové byli poraženi, ačkoli velké ztráty utrpěly obě strany. Po vítězství u Kaligy začal Řád německých rytířů potlačovat povstání v Sambu. V roce 1263 začal Řád německých rytířů pomocí nových jednotek z Livonii znovu rozšiřovat křesťanskou víru.⁴⁰

Téhož roku biskup odmítnul hrad Königsberg, předal ho Řádu a dostal za to náhradu. Výstavba kamenného hradu začala bezprostředně po ukončení povstání a protáhla se na celá desetiletí. V roce 1263 byla z kamenů připravených roku 1257 postavena vnější zeď (Parham). Zeď tvořila celý obdélník hradu. Později z vnitřní strany postavili další řadu stěn, jejichž šířka dosahovala 2 metrů a výška až 8 metrů. Spodní část stěn byla až 3 metry na výšku a byla z polního kamene, výše stavěli z cihel. V horní části stěny byl obranný průchod.⁴¹

Na severní straně byly postaveny čtyři velké věže. Na severozápadní straně byla vybudovaná rohová věž, na východě od ní se nacházela silná čtyřhranná věž postavená na rozkaz Dietericha von Lidelau fagota Sambii mezi lety 1278 až 1292. Vchod se nacházel

⁴⁰ *Восточная Пруссия с древнейших времен до конца Второй мировой войны*. Калининграду 1996.

⁴¹ ВОРОНОВ 2015, str. 23

ve výšce 5 metrů. Nad klenutým vchodem se po celé délce jižní zdi táhly dva nápisy na cihlách pokrytých hnědou glazurou.

Jméno komtura hradu se nedochovalo, ale bylo dobře čitelné jméno fogota. Dále na východě se nacházela velká obdélníková věž a v severovýchodním rohu osmiúhelníkový Haberturm (Ovesná věž). Haberturm přistavěli k existující obranné zdi a k tzv. zrnímu skladu.

Východní stěna, stejně jako západní, zahrnovala i věže. Jižní stěna měla pět čtvercových věží, z nichž dvě se nacházely na okrajích a tři malé uprostřed. Od západu, severu a východu byly stěny parhamu. Architekt Friedrich Lars provedl v roce 1926 hradní vykopávky, protože se pochybovalo, jestli stěny parhamu byly i na jižní straně. Brána byla vždy na východě. Předpokládalo se, že cesta z malé branky vedla do Altstadtu. Současně na východě byl postaven třípatrový obytný dům, který nepřiléhal k opevněné zdi. Budova konventu, kterou začali stavět v letech 1280 až 1290, se skládala se ze čtyř křídel, jež se nacházela v západní části pevnosti. Tradičně měla budova tři patra a sklep. V přízemí byla kuchyň a technická místnost. První patro – hlavní – bylo obytné a ve východní části se nacházela kaplička s hvězdicovitou klenbou a se sloupy a obrazy mnichů a mnišek. Mezi kapličkou a kapitulou bylo místo pro archiv či kaplan.

Předpokládá se, že v severní přístavbě v hlavním patře se nacházela komora Řádu německých rytířů a v západním křídle ložnice. Na nádvoří byla vybudovaná krytá galerie z plochých tašek, přes níž bylo možné se dostat do jakékoli místnosti v přízemí. Uprostřed nádvoří budovy konventu bylo zvedací kolo, pomocí něhož zvedali vodu. Brány do nádvoří konventu se nacházely v severní přístavbě. Na západní straně nad příkopem, přes který tek proud, byla věž, kam se dalo dostat přes klenutý strop z jihozápadního rohu kryté galerie konventu. V severozápadním rohu severní opevněné zdi k věži Lidelau byly dobudovány azyly. Jejich výstavba začala po roce 1350.

V roce 1387, tj. v době největšího rozkvětu Řádu, byla na jižní straně mezi budovami konventu a obrannou hradní věží postavena další věž. Nebyla to ale hlavní věž ve fortifikačním smyslu, dokonce se v její dolní části nacházela i okna.

Během existence Řádu německých rytířů nikdy nebyl celý systém obrany v obležení

nepřátel. Pouze během třináctileté války Řádu s Pruským svazem a Poláky v roce 1454 ovládli hradkvůli malému počtu členů posádky měšťané. Pak se rozhodli ho zničit, proto zbořili jižní část zdi. Altstadt s Löbenichem však brzy přestoupili na stranu Řádu a po 14 týdnech kapituloval Kneiphof. Jižní stěna byla obnovena až v roce 1482. Po ztrátě Marienburgu v roce 1457 se sídlo velmistra posunulo do hradu Königsberg. Magistr se usadil v budově maršála a ten se přesunul do východní přístavby forburga. Budova maršálova domu byla částečně přestavěna.⁴²

Poté, co v roce 1525 zanikl stát Řádu německých rytířů, hrad se stal sídlem vévodského dvora. To vyžadovalo významné změny v jeho architektonickém vzhledu. Nová kultura se svým vlastním měřítkem krásy potřebovala novou výzdobu. Přísné konstrukce Řádu s nedostatkem ozdob pro ni byly příliš těsné.

Byly potřeba administrativní místnosti, slavnostní a obytné prostory pro vévodkyně dvora. Středověké dekorace místností už vypadaly staromódně, protože do módy přicházela renesance. Starou budovu konventu kromě kaple noví obyvatelé nepoužívali. Severní křídlo bylo upraveno pro vládní úřad a bylo trochu přestavěno.

Vévoda Albrecht pozval architekta Friedricha Nusdorfa, který rozuměl novým architektonickým formám. V roce 1530 přijel architekt do Pruska a vytvořil projekt modernizace hradu. Nejprve začal částečnou rekonstrukcí východní brány. Tyto záměry se dochovaly až do 20. století, ale ve zkreslené podobě. V roce 1535 Nusdorfer odjel a porušil smlouvu. Poté, co odjel, byla v letech 1542 až 1543 přestavěna východní obranná zeď a sklad pro obilí.

Haberturk získal nadstavbu a byl obložen kovem. Na jihovýchodní věži v roce 1557 také vznikla okna. Středověká východní přístavba byla ve 40. letech 16. století přestavěna podle plánů architekta Christoha Roemera v rámci programu „obytné prostory“. Pokoj na rohu s arkýřem do dvora patřil vévodkyni. Současně byla postavena část jižní přístavby. Její fasáda ze strany dvora vypadala jako bohatý koberec zdobený okny. Hradní věž vestavěli do jižní přístavby, obnovili a přikryli střechou se špičkou.

⁴² JIAPC 1956, str. 39

Král Fridrich se rozhodl udělat z Königsberského hradu, kde se narodil a kde byl v roce 1701 korunován, své druhé sídlo. Jeho architekt Joachim Ludwig Schultheiss von Unfriedt začal výstavbu královského paláce v jihovýchodním rohu hradu. Ale po smrti krále bylo vše zastaveno. Dostavěno to bylo během sedmileté války ruskými gubernátory. V důsledku toho vznikla velkolepá barokní budova. Během dalších období se hrad téměř nezměnil, až na případy, kdy byly potřeba opravy interiéru či exteriéru.

Často se však stávalo, že se oprava vzhledem k nedostatku finančních prostředků protahovala až několik let. Například budova skladu pro obilí se na konci 18. století téměř rozpadala, možná v důsledku požáru v posledním patře. Střecha se propadla a začaly se rozpadat i dvě spodní patra. V roce 1800 zříceniny zarostly trávou. Poté, co byly nalezeny peníze na opravy a stavba byla obnovena, stal se z budovy v roce 1810 Nejvyšší zemský soud.

Dne 2. listopadu roku 1861 se v hradu konala korunovace posledního pruského krále Wilhelma I. V roce 1854 byla špička hlavní věže přestavěna do neogotického stylu. Obrovské suterény západní přístavby, postavené na základech z řádovské doby, byly používány jako potravinové sklady. Nad nimi se nacházel luteránský chrám a o patro výš obrovská hala.⁴³

2.2 Součásti hradního komplexu

Nejstarší částí hradu je severní křídlo. Stěny severního křídla s krásnými gotickými okenními otvory ze strany nádvoří a dřevěného ochozu byly postaveny v původní, řádové fázi výstavby. Hradební zeď se táhne podél ulice Schloßstraße (dnes část ulice Ševčenko od Leninské třídy do ulice Proletářská). Tady v přízemí, pod krásnou hvězdovou klenbou se již více než 400 let nachází veřejná knihovna, která dřív sloužila jako prostory pro výkon funkce vévodského kancléře. Jen díky tomu se dokumenty Řádu německých rytířů zachovaly v dobrém stavu a nebyly roztrženy v průběhu času, jako se to stalo s ostatními archivy. Z původních staveb řádu se zachovala pouze věž Haberturm (Ovesná). Nacházela

⁴³ БАХТИН 2005, str. 50-60

se v severovýchodní části pevnosti a přetrvala až do úplného zničení hradu v roce 1968. Věž byla napojena na obrannou zeď, na níž se z vnější strany připojoval Kornhaus (obilnice), kde později sídlil Nejvyšší zemský soud. Pokud jde o tvar, věž měla formu nepravidelného osmiúhelníku.

Východní křídlo hradu nemělo mezilehlé věže, tam se nacházela stará brána. Poté, co přestal existovat stát německých rytířů v roce 1525, hrad se stal sídlem vévody, proto vznikla potřeba ho rozšířit. To vyžadovalo významné změny v architektonickém vzhledu. V roce 1582 byla postavená nová brána. Nad klenbou byl vyryt rok 1532 a pod datem bylo v latině uvedené rytířské heslo Albrechta: „Milost ke svým poddaným, ale boj s nožem proti zločincům. Je povinností knížete, vévody Albrechta, myslet na lidi jako na boží zástupce.“ Středověká východní přístavba byla v polovině 16. století přestavěná na „ženské pokoje“. Rohový pokoj s arkýřem do dvora se stal pokojem vévodkyně. V této místnosti bydlela v zimě během svého pobytu v Königsbergu královna Louisa. Na pokyn velkého kurfiřta byl nad arkýřem umístěn erb. Jižní části východního křídla byly v letech 1705 až 1712 postaveny podle projektu architekta Joachima Ludwiga Schultheisse von Unfriedta. Východní část hradu vypadala jako směs architektonických forem pozdní gotiky a renesance.

U jižního křídla hradu bylo v roce 1286 založeno město Altstadt. Příkopy mezi hradem a řekou Pregel byly zarovnané a vnější stěny upevněné. Později, během panování vévody Albrechta v letech 1551–1553, bylo jižní křídlo hradu v délce 100 metrů přestavěno. Ostatní zařízení na místě hradeb náležela k bytům dvorních zaměstnanců. V horním patře se nacházel erbový sál. Jižní křídlo hradu zřejmě nebylo příliš hezké, dvorní strana byla také nevkusná, dokonce i nudná, ale krásný portál z pískovce uprostřed patřící k době vévody Albrechta toto místo ozvláštnil. Ze strany Altstadtského trhu a ulice Bergstrasse vypadala nejvyšší stavba hradu s vyčnívajícími věžemi a galerií silně a zajímavě. Hned u jihozápadní věže byla v roce 1534 vévodou Albrechtem založena hradní knihovna. Vpravo od knihovny v patře starého jižního křídla se nacházelo oddělení prehistorie Muzea Prusko.⁴⁴

⁴⁴ JIAPC 1956, str. 65

Bezpochyby nejvýznamnější součástí hradu byla jeho hlavní věž, která byla umístěna na jižní straně. Věž sloužila k obraně hradu, ale měla fungovat i jako pozorovatelná a zvonice. Za dobu řádu se osamocená věž nacházela mezi hradbami a budovou konventu. Dolní patro nemělo žádný vchod, ten byl uprostřed nejvyšší části věže a byl spojen se starou západní přístavbou zvedacím mostem. V průběhu staletí se stavba opakovaně měnila. V roce 1551 byly na věži instalovány velké hodiny. Jako autor je uváděn Martin Zaygermaher. V té době měly hodiny jen hodinovou ručičku. Průměr ciferníku byl 5 až 6 metrů. Během budování nového západního křídla hradu byla v roce 1584 věž zabudovaná do jižní přístavby, byla obnovena, omítnuta a pokryta stupňovitou kopulí. Měla kruhovou galerii pro strážce, kteří žili v jednom z jejích horních pater. Strážce musel troubit ve čtyři hodiny ráno, v osm hodin večer a také kdykoliv, když byli spatřeni ozbrojení cizinci. Kromě toho musel hlásit poplach v případě požáru. Během vlády kurfiřta George Friedricha (1640–1688) byla jedna část věže zbořena a napojena na západní a jižní přístavbu. Vedle ní vybudovali okrouhlou věž – schodiště, z něhož byl vstup do prostřední části. V roce 1815 však byla tato okrouhlá věž zbořena kvůli jejímu zchátralému stavu a druhý vchod byl umístěn do hlavní věže. Nejpozdější rekonstrukce hradu se datuje do roku 1860, kdy proběhla obnova nejvyšší části hradní věže. Rekonstrukce byla potřeba, protože jak bylo zmíněno v „Gartungských novinách“ ve vydání ze dne 31. července 1864, „špice hradní věže se svým těžkým starým čelem nebezpečně naklání nad Altstadtem.“⁴⁵

Délka nádvoří byla 105 metrů, šířka 67 metrů. Žádné významné změny od doby vévodů zde nebyly provedeny. Nádvoří bylo vydlážděno již v 16. století. Stejně jako v každé pevnosti i v hradě Königsberg se nacházela kamenem obložená studna. Za života vévody nad ním stál hrázdný dům s kolem pro zvedání věder. Studna byla očištěna v roce 1508, 1569 a i v následujících letech. Hloubka studny byla více než 13 metrů. V kancelářských knihách z roku 1583 můžeme najít zmínku, jak někdo „zaplatil za pohřeb člověka, který zemřel v důsledku pádu do studny.“ V roce 1698 přestala být studna používána. Později novou hradní studnu vykopali v blízkosti kostela a vinného sklepa. Vzhledem ke své neobvykle čisté a chutné vodě byla známá i ve městě. Uprostřed nádvoří vznikla v době vévody Albrechta fontána s bazénem. V roce 1552 do ní během rytířského turnaje jeden

⁴⁵ „Gartungské noviny“ vydání ze dne 31. července 1864.

rytíř spadl i s koněm, ale následně byl zachráněn. V polovině 17. století píše historik Caspar Stein o této fontáně: „*Je to velký dvůr. Kašna se sochou Marsa a malými kamennými sochami zvířat kolem.*“ V roce 1698 byla fontána odstraněna. Na počest korunovace Wilhelma I. bylo 18. října 1861 pod turnajní galerií postaveno hlavní schodiště vedoucí k severozápadní rohové věži. U schodiště byla umístěna malá socha kurfiřta Fridricha II. jako rytíře Řádu labuť, která byla v roce 1861 vytvořena z bronzu berlínským sochařem. Na severní straně byl vchod do „Blutgericht“ – jedné z nejznámějších hospod východního Pruska.⁴⁶

2.3 Hradní muzeum roku 1924

V roce 1924 se z celého hradu stal muzejní komplex, přičemž návštěva byla možná jak individuálně, tak v rámci skupinové exkurze. V následující části představím jeho expozici, jak bylo popsáno v mnoha příručkách, které se dochovaly až do dneška.

Řádové sály s výstavami ze Státní univerzitní knihovny a exponáty z církevního odboru Muzea Pruska se nacházely v severním křídle. Exkurze začínala ve vstupní hale, kde se nacházela vitrína s výzbrojí vévody Albrechta, dále se pokračovalo obývacími pokoji magistra Řádu 14. století. V obou místnostech byly zbytky fresek a vedle se nacházel archiv. Potom se dále šlo ze schodiště do věžní místnosti (13. století) – do bývalé Stříbrné komory magistra – s architektonickými nálezy. Přes „pokoj pokání“ se pokračovalo do bývalé řádové kapličky a dále do starého refektáře magistra a do místnosti, kde úřadoval vévodský kancléř. Pak si návštěvníci prohlédli recepci kanceláře a řádovou nemocnici (první polovina 16. století).⁴⁷ K západnímu křídlu přiléhaly čtyři vévodské komory. Ve věži byly historické exponáty z doby vévodů. Uprostřed věže byla vitrína se Stříbrnou knihovnou vévody Albrechta. Byla logickým koncem výstavy, která se nacházela v prostorách Státní univerzitní knihovny s jejími vzácnými prvotisky středověkých miniatur, otisky, vázáními a dokumenty o politické a duchovní historii Východního Pruska. Už kvůli řádovým halám se jednalo v první řadě o muzeum architektury, protože to byly

⁴⁶ БОПОХОБ 2015, str. 21-37

⁴⁷ ЛІАРС 1956, str. 70

jediné místnosti v hradu Königsberg, kde se zachoval původní gotický styl. Spolehlivě ukazují, jak vypadala pevnost Königsberg na samém počátku svého založení. V historicky zařízených pokojích byla v samostatných vitrínách rozmístěna výstava Státní univerzitní knihovny. Vedle ní byly pro oživení gotického prostoru umístěny postavy z církevního odboru Muzea Prusko ukazující vývoj východopruských soch od 14. do počátku 16. století.⁴⁸

Hlavní část západního křídla hradu tvořil kostel (Schloss Kirche), který byl založen v roce 1589. Kostel byl zasvěcený Nejsvětější Trojici, což bylo zmíněno v kronikách a také to bylo patrné z nápisu nad její vchodem. Délka kostelní haly byla 44,5 metrů, šířka 18 metrů, výška kolem 13 metrů. Čtyři osmihranné sloupy stojící v jedné řadě podpíraly 10 kůželoých kleneb. Jejich žebra byla pozlacená, klenby vyzdobeny malbami. V roce 1597 bylo nutné opravit shnilý strop, a tak byl v roce 1604 vytvořen nový klenutý strop. V prvním desetiletí 17. století byly vytvořeny obloukové fresky nad klenbou mezi pozlacenými žebry klenby. Významná výzdoba byla provedena před korunovací Fridricha III., která se konala v kostele 18. ledna 1701. Fridrich III. byl korunován na Fridricha I. a stal se králem Pruska. Později založil Řád černého orla. Na stěnách kostela byly umístěny erby rytířů tohoto řádu. Po korunovací se architekt Joachim Ludwig Schultheiss von Unfriedt od roku 1704 do roku 1710 zabýval výzdobou interiéru kostela. Oltář, kazatelna a královské lóže byly upraveny do barokního stylu. V letech 1731 až 1732 byly do kostela instalovány varhany v pozdně barokním stylu s bohatou ornamentální a tvarovanou výzdobou, které se dochovaly až do roku 1944. Církevní kazatelna byla jedna z nejstarších ve Východním Prusku, její vazní trámy byly ozdobeny sochami.⁴⁹ Keson stropu hvězdicovité klenby vytvořil Hans Vindrauhom v roce 1689. Strop byl vyštukován a byly na něm zakresleny ruce s ukazovákem držícím prázdnou peněženku. Mohlo to znamenat, že mistr maloval bez nároku na odměnu, na druhou stranu to mohlo být myšleno i tak, že ruka během bohoslužby naznačuje, že ji nelze vykonávat bez boží vůle. V kostele probíhaly důležité historické události Pruska. Oženil se zde kurfiřt Johann Zikmund a Anna, nejstarší

⁴⁸ *Коллекция Пруссия в фондах Калининградского областного историко – художественного музея.* Бремен 2005

⁴⁹ *Konigsberg Skulpturen und ihre Meister 1255 – 1945.* Wurzburg 1970

z dcer vévody Albrechta Friedricha. A v roce 1701 zde byl pomazán Fridrich I., král Pruska. V roce 1861 byl v tomto kostele korunován na pruského krále Wilhelm I.⁵⁰

Starožitnosti Muzea Prusko byly rozmístěny v jižním křídle, vchod se nacházel vedle hradní věže. Na počest 300. výročí vzniku Königsbergské univerzity „Albertine“ historik umění Ernst August Hagen (1797–1889) spolu s archivářem Friedrichem Adolphem Mekelbergem (1809–1881) a dalšími šesti obyvateli Königsbergu založili v roce 1844 Společnost milovníků starožitností pocházejících z Pruska. Jejich cílem bylo hledání, výzkum a ochrana státního archeologického dědictví. Archeologické nálezy se nacházely v Muzeu Prusko.⁵¹ Výstava odboru starožitností Muzea Prusko představovala bohatou sbírku nálezů z pohřebišť a osad, nabízela přehled východního pruského pravěku od doby kamenné do pozdního pohanského období. V jižním křídle odboru byly prehistorické sbírky provincie Východní Prusko, kde byla k vidění bohatá expozice archeologických exponátů. Hala 1 se zaměřovala na dobu kamennou, 10000–2000 let před naším letopočtem, vystaveny byly předměty z kostí a rohů, kamenné nástroje, keramika, jantarové šperky. Hala 2 představovala dobu bronzovou a začátek doby ledové, první a druhé tisíciletí před naším letopočtem. K vidění byla popelnicová urna, zajímavé zachovalé předměty, spony. Hala 3 byla zasvěcena římské éře, prvnímu a druhému století před naším letopočtem. Ukázány byly předměty zpozdí latinské doby a německo-gotické kultury. V hale 4 bylo možné obdivovat pozdní románskou dobu, 3. a 4. století před naším letopočtem, k vidění byly např. urny z Mazurské a Zemlandsko-Natangské oblasti, dovezené římské předměty jako mince, poháry, zbraně atd. Hala 5 ukazovala dobu velkého stěhování národů, tedy 5.–8. století před naším letopočtem. Představena byla kultura Mazurie, částečně s prvky německého vlivu. Nejcennějším exponátem byla zlatá spona z 5. století. Dále zde byly také předměty nalezené v hrobkách pozdních pohanů (6.–3. století) a keramika. Hala 6 byla zasvěcena zániku východopruského pohanství, které nastalo až v 15. století. Mnoho let po skončení druhé světové války se věřilo, že téměř celá sbírka Muzea Prusko byla zničena a pro vědu nenávratně ztracena. Dnes víme, že významná část

⁵⁰ ZUEGE 1928, str. 64

⁵¹ *Памятники монументальной живописи Восточной Пруссии на территории Калининградской области*. Калининград 2012.

sbírky (exponáty a archivy) se dochovaly a nacházejí se v Berlíně, Olsztyně a část také v Kaliningradu v Regionálním kulturněhistorickém muzeu.

V druhém patře východního křídla byly umístěny malé obytné prostory hradu, kde žili vévodové Pruska a jejich následovníci, kurfiřté Braniborska a prušští králové. Až do roku 1918 byly obytné prostory členy císařské rodiny čas od času používány. Hlavní místností mezi královskými pokoji byl Katedrální sál – jídelna vévody Albrechta Friedricha vyzdobená malbami Rubense, Villmanna a dalších umělců.⁵² Dále se tu nacházely pokoje královny Louissy, které používala během její pobytu na hradě v letech 1806–1807, a bývalá ložnice prince s šatnou. Nelze zapomenout ani na Sál Řádu černého orla s krbem ve stylu rokoka, Trůnový sál a Zrcadlový sál.⁵³

Jantarový pokoj na zámku Charlottenburg začal v letech 1701–1711 vytvářet dánský mistr Gottfried Wolfram, na jehož práci pak navázali dva další mistři Ernst Schacht a Gottfried a také pět místních mistrů z Königsbergu. Dřív byl tento pokoj připraven na hradě v Berlíně. Jeho plocha byla 55 metrů čtverečných. V roce 1716 navštívil Berlín car Petr I. Král Fridrich Wilhelm I. měl zájem o přátelství s Ruskem, proto daroval ruskému carovi právě jantarový pokoj. Král se rozhodl umístit tento pokoj do starého Zimního paláce v Petrohradu a darovat ho Kateřině I. V letech 1755–1763, v době vlády císařovny Alžběty, byl pokoj přemístěn do Ekaterinského paláce v Tsarskoye Selo. Podle projektu architekta Karla Rastrelli mistři z Königsbergu dokončili tento pokoj ve stylu rokoka. Z komorního pokoje se stala hlavní hala. Jeho stěny byly vyzdobeny fragmenty z leštěného jantaru s listy ze zlata, stříbra a mědi, s uměleckou řezbou v barokním stylu. Četné postavy amurů byly vyrobeny řezbářem Johannsem Fransem Dunckerem.⁵⁴ V roce 1942, po dobytí Tsarskoye Selo fašistickou armádou, byl jantarový pokoj rozebrán a přesunut do Königsbergu, kde byl nainstalován v jedné místnosti v jižním křídle hradu. V souvislosti s hrozbou bombardování byl pokoj demontován, uložen do krabic a uschován v suterénu hradu v

⁵² RONDE 1929, str. 7

⁵³ Коллекция Пруссия в фондах Калининградского областного историко – художественного музея. Бремен 2005

⁵⁴ ОВСЯНОВ 2002, str. 27

jižním křídle. Od dubna 1945 byl jantarový pokoj považován za ztracený.⁵⁵

2.4 Ničení kulturní památky

Během náletu britského letectva byl hrad 30. srpna 1944 těžce poškozen a vyhořel. Dále byl hrad zřejmě poničen i během útoku sovětské armády na Königsberg v dubnu 1945. Obzvlášť hlavní věž. Ze západní přístavby se dvěma okrouhlými věžemi zůstaly jen zdi a sklepy. Ve stejném stavu byly téměř všechny hradní prostory. Ještě v roce 1945 bylo provedeno vyčištění spodních pater hradu s cílem nalézt dochované exponáty muzea a další kulturní artefakty.

Hned po válce začala obnova hradu jako muzea, ale brzy byla tato idea opuštěna. Těžce poškozená hlavní věž hradu byla vyhozena do povětří. V roce 1946 se z hradu stal kamenolom. Kariérní řízení Baltské flotily vozilo do areálu hradu speciální techniku, pomoci níž byla zničena zeď, v drtírně se pak zpracovávaly kameny v kamennou drť.

V polovině 60. let byla diskutována otázka demolice pozůstatků hradu. Konalo se několik konferencí zaměřených na toto téma. Na jedné z nich, pořádané městským výborem Komunistické strany Sovětského svazu a oddělením Svazu architektů v březnu 1964, hlavní architekt metropolitního plánu M. Naumov prohlásil: „*Jsmo přesvědčeni, že dochované rozvaliny hradu je nutno zničit.*“⁵⁶ Hlavní výzkumnice místního regionálního muzea A. Ciganková naopak uvedla, že hrad je nutné „*obnovit s cílem využívat ho jako muzejní budovu. Kaliningrad zatím nemá žádné místo, které by se tímto způsobem využívalo.*“⁵⁷

Po konferenci požádal městský výbor Komunistické strany Sovětského svazu o posudek od Ministerstva kultury RSFSR. Moskva se vyjádřila k zachování pozůstatku hradu v moderním centru města kladně. Do Kaliningradu dorazil hlavní architekt Centrálních vědeckých a restaurátorských dílen Ministerstva kultury SSSR B. A. Altshuller, který ve

⁵⁵ ВОРОНОВ 2015, str. 42-76

⁵⁶ *Материалы совещания проектированию города Калининград.* Калининград 1965г. Москва, частный архив.

⁵⁷ *Материалы совещания проектированию города Калининград.*

svém stanovisku doporučil zachovat a obnovit hrad jako objekt tvořící městskou dominantu. Ale netrvalo ani jeden rok a navzdory názoru odborníků a předpisům Ministerstva kultury byl vydán dekret o zbourání hradu. Toto rozhodnutí bylo podpořeno regionální Komunistickou stranou a krajským výkonným výborem strany. Na místě hradu byla naplánovaná výstavba administrativní budovy, dnešního Domu Sovětů. Všechny protesty moskevských specialistů a námitky místní veřejnosti nemohly ovlivnit finální zničení této památky v letech 1968–1969.⁵⁸

3. Dům Sovětů

3.1 Sovětská architektura v Kaliningradu

V prvních poválečných letech se Kaliningrad rekonstruoval velmi pomalu, většinou přizpůsobením existujících německých budov pro účely bydlení a hospodářství. Výstavba nových objektů v této době téměř neprobíhala. Organizace zformované ve stavebnictví neměly dostatečnou výkonnost a neměly jakékoli zásadní výrobní kapacity. Hlavním stavebním materiálem byly keramické cihly z rozvalin v centru města a okolí, většina truhlářských prvků se vyráběla ručně přímo na stavbě.

V roce 1953 vydal městský výbor KSSS vyhlášku „o zástavbě a vybavenosti centrálních náměstí a magistrálních ulic v Kaliningradě“. Jasnou prioritu přitom měla vybavenost a fakticky rozebírání rozvalin a následující příprava pozemků pro budoucí zástavbu. Kaliningradští stavitelé a architekti určovali pořadí obnovy staveb s nevýraznými poruchami.

Masová výstavba bytových domů a administrativních budov začala teprve na začátku 60. let 20. století, kdy se zformovaly nové stavebně-industriální kapacity a přešlo se k panelové výstavbě.⁵⁹ Jednotnou státní politiku v této sféře prováděl Projektový institut civilní výstavby, plánování a zástavby měst a osad „Kaliningradgraždanprojekt“. Zástavba se realizovala na základě typových návrhů, jež byly ekonomické a jednoduché a umožňovaly masové používání stavebních strojů a technologicky vyrobených materiálů.

⁵⁸ БАХТИН 2005, str. 58

⁵⁹ IKONNIKOV 1975, str. 57

Masová výstavba typových budov v Kaliningradě zjevně řešila problém nedostatku bydlení a přinášela radost lidem, kteří se po dlouhou dobu tísnili v polorozpadlých budovách, architektonickému rázu města to však příliš půvabu a různorodosti nedodávalo. Šedivé standardní budovy vznikající na místě trosk nemohly úplně proměnit válkou poničené město a umělecko rozvinout architektonické dědictví minulosti, což se vysvětlovalo v této době existujícím popíráním všeho německého, přezíravým vztahem k zachovaným unikátním památkám architektury, jež byly vnímané jako cizí a dokonce i nepřátelské k plánům nového sovětského města. Tyto tendence začaly slábnout až v 70. letech 20. století pod vlivem tvůrčích intelektuálů Kaliningradu a díky překonání ortodoxně negativního vztahu vedení města k minulosti.

Sovětská doba nepřinesla velké množství z architektonického pohledu zajímavých objektů, i když město zcela zničené válkou přetvořila ve vhodné prostředí pro život se svými kompozičními specifičnostmi. Nové tendence v architektuře této doby se projevil v zástavbě Moskevské třídy, kde zároveň s několika renovovanými historickými budovami v 60. a 70. letech vznikly typové objekty postavené metodou prefabrikace a bytové komplexy s byty se zlepšeným dispozičním uspořádáním.

Masová výstavba bytových panelových domů byla v Kaliningradě umožněna po zprovoznění stavebního podniku v roce 1974 a o 8 let později také Kaliningradského závodu na betonové prefabrikáty №1, který zahájil produkci desetipodlažních bytových domů modernizované série. Při provádění typové zástavby počítali architekti 70. let 20. století s tím, že oživit standardní sídliště a ulice můžou jenom administrativní budovy s individuální tváří, které dodají standardním blokům určitou osobitost, organicky se spojí s elementy minulosti a vytvoří nové formy.⁶⁰

V roce 1972 byla vyhlášena soutěž týkající se plánování a zástavby centrální části města. Soutěže, kterou uspořádal Gosstroj SSSR a Sovětský svaz architektů, se zúčastnily Centrální vzdělávací institut projektování občanských staveb, Leningradský vzdělávací institut urbanismu, Moskevský architektonický institut a další významné projektové organizace Sovětského svazu. Hlavní cenu dostal návrh institutu Giprogor, podle kterého

⁶⁰ IKONNIKOV 1975, str. 17-30

byla do roku 1990 naplánována výstavba řady unikátních administrativních budov. Díky realizaci tohoto plánu vznikly významné objekty Kaliningradu jako Dům Sovětů, autobusové nádraží, Dům odborů, kino Oktjabr a Palác pionýrů.⁶¹

Autobusové nádraží se nachází na náměstí Kalinina vedle Jižního nádraží. Bylo postaveno v roce 1971 podle návrhu sovětských architektů L. Goldvassera, M. Suslova a A. Graninové, staviteli kaliningradského SMU-4. Budova se vyznačuje harmonickou kombinací různorodých konstruktivních a dekorativních elementů, vitráží, přírodního kamene na obložení soklů, řazených forem z anodovaného hliníku. Podařené kompoziční řešení, zhmotněné v architektonických detailech vytváří pocit elegance a lehkosti.

Dům umění – bývalé kino Oktjabr – se nachází na adrese Leninská třída 155, na místě po druhé světové válce zbouraných troskách Chaberbergského chrámu. Byl postaven v roce 1975 podle návrhu sovětského architekta E. Proničeva. Významným prvkem architektonického vzhledu budovy jsou fasády budovy pokryté mramorovou drtí s příměsí skla, což dodává výraznost celé stavbě.

Dům odborů stojí v ulici Sergejeva 14, na břehu Jižního rybníku, na místě po válce zbouraných rozvalin budovy zednářských loží Königsbergu. Budova byla postavená v roce 1984 podle návrhu sovětského architekta A. Nevěžina. Autorem návrhu Paláce pionýrů, který dnes stojí vedle hřiště, je architektka A. Fomičeva, které se podařilo umělecky realizovat kombinaci architektury, organizace krajiny a zahradního sochařství a udělat z tohoto místa dostatečně významnou a populární zónu Kaliningradu.

V posledním desetiletí 20. století se přešlo od čistě racionalistického přístupu k organizaci prostředí pro práci a bydlení lidí směrem k aktivnímu použití historického architektonického dědictví.⁶² Mimo tradiční materiály jako cihly, beton, železobeton, dřevo, kov a ocel se začaly používat všemožné plastové panely, různé druhy střešních tašek, efektivní tepelná izolace, DVD a MDF desky, zrcadlové sklo, dveřní a okenní zárubně různých modifikací, fasádní nátěry a obkladové dlaždice výstředních forem.

⁶¹ МАТУШЕВСКАЯ 2015, str. 5

⁶² REABURN 2006, str. 39

Odmítnutí utilitární typové zástavby umožnily až 90. léta 20. století, kdy se rozpadl systém státních zakázek ve stavebnictví a vzhled staveb začaly určovat tržní vztahy. Vznik třídy vlastníků a přítok zahraničních investic vedly k tomu, že ve městě se začaly objevovat stavby pro Kaliningrad úplně nových forem, jež v sobě spojovaly racionalitu konstrukcí a použitých materiálů a mimořádný vzhled. Přitom kromě množství nevkusných a esteticky slabých objektů vznikaly i dostatečně zajímavé stavby, jež se organicky zapojují do historického prostředí města.⁶³

3.2 Historie budovy

Každé historické období má své monumentální stavby. Ke starověkému Egyptu patří jeho pyramidy, monumentálních staveb opředených tajemstvím, u nichž dosud neznáme jejich autory. Starověkou Čínu vystihuje její Velká čínská zeď. Středověké katedrály, rytířské hrady, ale i záhadně zničené věže – dvojčata v New Yorku – to všechno jsou památky své doby. Některé doposud existují a víme, že kdysi měli lidé sílu, prostředky a důvod je postavit.⁶⁴ Ale existují stavby téměř stejně velké, o kterých víme buď velmi málo, nebo skoro všechno, ale přesto nikdy nebyly realizovány.⁶⁵

Dům Sovětů se nachází na Hlavním náměstí Kaliningradu (které se navzdory svému názvu ve skutečnosti nachází 1,5 km jihozápadně od dnešního centra – Vítězného náměstí), na křižovatce ulice Ševčenko a Leninského prospektu. Předpokládá se, že Dům Sovětů byl postaven na místě hradu Königsberg, ale to není pravda – ve skutečnosti stojí o něco východněji, na místě bývalého hradního příkopu.

Dům Sovětů, známá budova v Kaliningradu, je považován za jeden z hlavních symbolů města a za hlavní „dlouhotrvající“ stavbu v Kaliningradu. Lidé ji často nazývají jako „pohřbený robot“ kvůli tomu, že stavba má podobu obří hlavy robota, který vypadá, jako

⁶³ ПРЖЕЗДОМСКИЙ 2006, str. 155-157

⁶⁴ FRAMPTON 2004, str. 95

⁶⁵ *Nedostavěný Palác Sovětů SSSR*. In: <http://www.science-techno.ru/nt/article/ne-postroennyi-dvorets-sovetov-sssr>. Vyhledáno dne: 12.4.2016

by byl po ramena pohřben v zemi. Němečtí turisté stavbu pojmenovali jako „Neue Konnigsberg Schloss“, nebo jednoduše „monstrum“.⁶⁶

3. *Použití obrazu Doma Sovětu v současném kulturním životě města. Rocková kapela «Dům Sovětu». Kaliningrad 2016.*

Je to obrovská nedokončená budova v centru Kaliningradu v místě zřícené a následně zbořené bývalé Císařské banky a východního křídla Královského hradu. Budova byla postavena v období 1970–1990 podle projektu architekta J. L. Schwarzbreima, který reprodukoval se značnou přesností architektonickou tvorbu O. Nimeysra. Ten například postavil administrativní budovu v novém hlavním městě Brazílie. Od prvních dnů výstavby výškové budovy se objevovaly problémy spojené s častým porušováním stanovených lhůt, kvůli továrně. Šlo o zpožděné dodávky jednotlivých konstrukčních prvků.

O deset let později byla centrální zástavba města vybavena potřebným zařízením a kvalifikovanými odborníky, zajištěna zásobou stavebních materiálů a konstrukcí. Nicméně po vydání společného usnesení ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR „o omezení výstavby administrativních a veřejných budov v letech 1981–1985“ byly stavební zdroje Domu Sovětů přeměřovány na výstavbu obytných domů a stavba budovy se na chvíli

⁶⁶ *Dům Sovětů v Kaliningradu*. In: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/45214> Vyhledáno dne: 27.4.2016

zastavila.⁶⁷

4. Základ budovy Dům Sovětů.

Politické události 90. let 20. století, změna sociálních a ekonomických priorit i nástup těžké krize ve státu pohřbily naděje na dostavění Domu Sovětů. V současné době je dominantní budovou o výšce 71,6 m.

Z inženýrského hlediska byl celý Dům Sovětů postaven pevně, s velkou rezervou bezpečnosti. Při jeho konstrukci byly použity velmi zajímavé vzory jako například: založení „kůlového pole“ skládajícího se z 1148 kůlů hluboce ponořených do sypké půdy. Složitá konstrukce poskytuje prostorovou tuhost budovy vzhledem k ukotveným „jádrům“, podobným výtahovým dolům. Závěs panelů na nosnou konstrukci a nové designové povrchové materiály jí zajišťují geometrický tvar.

U příležitosti 750 let výročí města se vnější podoba Domu Sovětů podstatně změnila, stěny byly obloženy moderními stavebními materiály.⁶⁸

Už na počátku 50. let 20. století byl tehdejším hlavním architektem města D. Navalikhinym vytvořen rekonstrukční plán Kaliningradu, podle kterého měla být v místě bývalého Königsberského hradu postavena administrativní budova ve stylu stalinských mrakodrapů. Plán však zůstal jen na papíře.⁶⁹ V roce 1967 vznikla v souvislosti s druhým obecním plánem rozvoje Kaliningradu koncepce o založení nového veřejného centra města podél řeky Pregel a Dolního rybníku v podobě pokročilé architektonické a prostorové

⁶⁷ СТРОКИН 1991, str. 40-41

⁶⁸ ПРЖЕЗДОМСКИЙ 2006, str. 156

⁶⁹ БАБУНОВ 2008. *Возвращение в Кенигсберг Перспективы возрождения исторического ландшафта города*// «Вестник архитектуры», № 4 (103) 2008 – текст на официальном сайте журнала. In: <http://archvestnik.ru/ru/magazine/av-4-103-2008/vozhvashchenie-v-kenigsberg-perspektivy-vozhrozhdeniya-istoricheskogo-lands>. Vyhledáno dne: 22.4.2016

kompozice, která měla být založena na hlavním náměstí mezi Leninskou třídou a ulicí Ševčenko – na Centrálním náměstí.

Podle projektu hlavního architekta Lva Misozhnikova měl být Dům Sovětů 28podlažní budovou, která by se skládala ze dvou výškových čtvercových věží, obložených reliéfními panely a kombinovaných ve dvou úrovních krytými chodníky. Na náměstí před budovou bylo plánováno umístit fontány, květinové záhony a dokonce i koncertní síň pod širým nebem.

V budově měla sídlit správa kaliningradského krajského výboru Komunistické strany Sovětského svazu. Projekt Domu Sovětů byl ve skutečnosti sám o sobě „volnou interpretací“ jedné ze staveb architekta Oscara Niemeyera postavených podle plánů nového hlavního města Brazílie.⁷⁰

Za demolicí hradních zřícenin a stavbu Domu Sovětů na jejich místě aktivně lobboval tehdejší první tajemník krajského výboru KSSS N. S. Konovalovym. Hlavním argumentem byla nezpůsobilost budovy výboru KSSS na ulici Dmitrij Donskoj (nyní tuto budovu nadále používá správa Kaliningradské oblasti). Ten samý tajemník řídil práce týkající se demolice hradní zříceniny.

Stavět se začalo v roce 1970, ale kvůli tomu, že půda v této části města není dostatečně pevná na výstavbu tak vysoké budovy, vznikly problémy se statikou budovy. Během období Přestavby bylo v Rusku těžké financovat projekt. Muselo se přistoupit ke kompromisům a například místo 28 pater vystavět pouze 21.

Ve druhé polovině 80. let, když byla budova připravena o 95 % prostředků na výstavbu, výstavba byla zastavena.

Po období Přestavby v roce 1995 regionální a místní orgány privatizovaly Dům Sovětů. Proti tomu bylo vytvořeno JSC „Kulturní a pracovní centrum“, které mělo přilákat investory a přimět je k obnově skoro zničené budovy. Ve skutečnosti se to ale nestalo. JSC „Kulturní a pracovní centrum“ bylo těsně před krachem a v roce 2003 byla budova prodána

⁷⁰ ПРЖЕЗДОМСКИЙ 2006, str. 157

společnosti „Protostroy“. Ihned po uzavření obchodu s OOO „Protostroy“ vznikly problémy s magistrátem města Kaliningrad o platnosti smlouvy o koupi budovy.

V roce 2006 se konflikt řešil až na úrovni vlády Kaliningradské oblasti. Vláda zažalovala společnost „Protostroy“ u arbitrážního soudu a proti bývalému vedoucímu soutěže JSC „Kulturního a pracovního centra“ vzniklo trestní řízení. Městská správa se rozhodla, že byly porušeny oprávněné zájmy kraje a města, protože budova byla prodána za nižší cenu⁷¹ a proti bývalému vedoucímu soutěže JSC „Kulturního a pracovního centra“ vzniklo trestní řízení.⁷² V roce 2010 byla transakce z prodeje Domu Sovětů soudem prohlášena za neplatnou⁷³ a bývalý vedoucí soutěže JSC „Kulturního a pracovního centra“ byl uznán vinným ve věci zneužití pravomoci a odsouzen na 2 roky vězení.⁷⁴⁷⁵

V současné době osud Domu Sovětů není znám. Existují předpoklady, že v budoucnu bude sloužit jako kancelářské a pracovní centrum, ale vznikají kontroverzní zprávy o možném zbourání budovy.⁷⁶

Dne 30. listopadu 2011 gubernátor Kaliningradské oblasti Nikolaj Tsukanov nazval budovu Domu Sovětů za „hanbu Kaliningradu“, kterou je nutno zničit. V místě, kde dřív stál Královský hrad, by měl opět stát Královský hrad. Tento názor gubernátor vyjádřil při setkání se studenty Kantovy univerzity.⁷⁷

Zatímco místní vláda nemá v úmyslu zvážit ve veřejnosti se objevující názor, že jelikož „téma bydlení zůstává hlavním sociálním problémem“ a že „je třeba zvýšit objem

⁷¹ Мэрия Калининграда просит Генпрокуратуру признать незаконной продажу Дома советов . In: <http://grani.ru/Politics/World/Europe/Koenig/m.48219.html> 24.10.2003. Vyhledáno dne: 22.4.2016

⁷² Арбитраж возбудил дело по купле-продаже главного долгостроя Калининграда. In: <http://regnum.ru/news/653892.html> 8 июня 2006 12:42. Vyhledáno dne: 22.4.2016

⁷³ Сделка по продаже Дома Советов признана недействительной. In: <http://rugrad.eu/news/409088/> 21 декабря 2010, 19:54. Vyhledáno dne: 22.4.2016

⁷⁴ Незаконная продажа Дома советов нанесла ущерб государству на сумму 267 млн. 700 тыс. рублей In: <http://kgd.ru/>. Vyhledáno dne: 22.4.2016

⁷⁵ Конкурсный управляющий осужден на два года за фальсификацию документов при проведении сделки по продаже имущества. In: <http://www.npsgau.ru/ru/news/id-2452/> 9.06.2010. Vyhledáno dne: 23.4.2016

⁷⁶ Калининград (Дом советов "Вторжение — часть 2"). In: <https://www.drive2.ru/b/288230376151821439/> . Vyhledáno dne: 21.4.2016

⁷⁷ Доклад уполномоченного по правам человека Владимира Никитина в Калининградской областной Думе «О соблюдении прав человека и гражданина за 2011 год».

sociálního bydlení, včetně dočasných sociálních hotelů a tak dále⁷⁸, plánované demolice takového velkého obytného prostoru jsou nesmírně neetické a bylo by rozumnější přizpůsobit budovu pro potřeby rodin bez domova.

3.2 Dům Sovětů - zapomenutý symbol komunismu

Pojetí Domu Sovětů jako „symbolu“ je pro mě výzva. Když se pohled zastaví na budově, přichází na mysl různé asociace. Budova oproti okolní krajině jasně vyniká i proto, že se nachází na velkém prázdném náměstí na kopci. Dům Sovětů je nejen dramaticky opuštěný, ale navíc není dokončený, takže je spíše památníkem než domem.

Dům Sovětů vyjadřuje podstatu sovětské architektury 60. let minulého století. Jeho účel je jasný jakémukoliv kolemjdoucímu i beze slov. „Sovětskost“ budovy, která je známá jako „Dům Sovětů“, překvapuje svou originalitou a silou. Budova se podobá fantastickému monstru nebo UFO. Až děsivě vypadají jeho prázdné „oční důlky“, pouští strach, jako duch starého hradu. Prázdná nezasklená okna, můstky, které spojují dvě části budovy, dva balvany, přes které vyje vítr. Chladné jsou i hluboké ocelové chodby.⁷⁹

⁷⁹ XOPCT 2014, str. 16

5. *Dům Sovětů. Kaliningrad. Březen 2016*

Dnešní Dům Sovětů je nebezpečný v pravém slova smyslu – z oken padá sklo, budova se nachází v takzvané „zóně s hlídacími psy“ a vypadá jako skutečný nepřítel tyčící se nad prázdným náměstím.

Poté, co se v roce 1945 stalo z Königsbergu sovětské město, rezidence pruské vlády byla odsouzena k zániku. Probíhal boj za symbolické centrum města s tím, že vztah k historii

města určovala politika „ždanovštiny“.⁸⁰ Kulturní politika, která byla inspirovaná myšlenkami Andreje Ždanova, předpokládala okamžitou sovětizaci a rusifikaci země, která byla součástí Sovětského svazu. To se projevilo zejména na baltském území, proto byla v Kaliningradu celá řada institucí a organizací pojmenována podle Ždanova.

Myšlenky, které byly realizovány Ždanovem, se ve skutečnosti staly novou mytologií. Názory Ždanova se rozšiřovaly do oblasti umění, architektury a urbanismu. „*Úspěch sovětské literatury je díky úspěchům naší socialistické výstavby. Jeho vývoj je výrazem úspěchu a vymožeností našeho socialistického režimu.*“⁸¹

Rjniglich Preussische Hauptund Residenzst byl přejmenován na Kaliningrad, od původního názvu zůstalo jenom první písmeno. Nový název města, jak je lehké odhalit, je odvozen od jména komunistického vůdce, který se hlásil ke Stalinově politice – Michail Kalinin.⁸²

Hrdost vyplývající z vítězství nad nacismem město ukazuje na každém kroku. Kaliningrad je bývalé bojiště. Pomníky na počest vítězství se nacházejí nejen v centrálních částech města, jako je Vítězné náměstí, ale i mezi výškovými budovami, v parcích a vnitřních dvorech.

To vše bylo provedeno na podporu slov Ždanova, že „*hlavním cílem zahraniční politiky demokratických zemí po válce je bojovat za mír a demokracii, odstranění zbytků fašismu, a bránit se oživení fašistické imperialistické agrese.*“

Město se stalo předmětem kolonizace ze strany nové „vlády – znalostí – ideologie“, kdybychom použili terminologii Michela Foucaulta.⁸³

⁸⁰ Andrej Zhdanov – byl sovětský a komunistický politik a ideolog. Ždanovova doktrína v kultuře, známá jako *ždanovismus* nebo *ždanovština*, ovlivnila celou sovětskou kulturní produkci až do konce 50. let a projevila se i na umění v zemích pod vlivem Sovětského svazu včetně Československa a v maoistické Číně. Viz: https://cs.wikipedia.org/wiki/Andrej_%C5%BDdanov.

⁸¹ (Ždanov: „Je to o literatuře a umění.“)

⁸² Michail Kalinin – byl sovětský komunistický politik. V letech 1919 až 1946 byl titulární hlavou sovětského státu. Byl jediný ze Stalinových spolupracovníků, který pocházel z chudé rolnické rodiny, a tento fakt strana využívala i k propagandistickým účelům k získání sympatií obyvatel venkova. Viz: https://cs.wikipedia.org/wiki/Michail_Kalinin

⁸³ Michel Foucault – francouzský filozof, teoretik a historik kultury. Jeho knihy z něj vytvořily jednoho z nejvlivnějších myslitelů 20. století. Viz: https://en.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault

Jedním z důsledků této úmyslné kolonizace byl uměle vytvořený nový symbol politické moci. Zhmotnění sovětské vlády odpovídá i architektonický projev, přičemž legalizace nových orgánů vlasti měla strategický význam.

Ukázalo se, že vybrat místo byl jednoduchý úkol: srdcem Königsbergu byl Královský hrad, který byl během války těžce poškozený. Hrad ztělesňoval jádro a duši města, byl symbolem pruské moci a pruského militarismu. Tady sídlili vladaři a čelní představitelé města Königsberg. Nová vláda se usídlila na místě té staré.

Tímto způsobem vznikl Dům Sovětů – sídlo nových majitelů s jejich vírou v sílu marxismu-leninismu. Kdysi byl Dům Sovětů i v Petrohradu a ještě dříve v Moskvě. Le Corbusier⁸⁴ navrhoval Dům komunistické strany. Podobně jako Tatlinského⁸⁵ pomník Internacionály se tyto budovy staly novým druhem Královských hradů a kostelů, které vznikly na místě starých zničených objektů, prázdných ploch a převzaly jejich „význam“.

V roce 1968 Leonid Brežněv rozhodl o zbourání zřícenin rytířského hradu. Na jeho místě byla naplánována výstavba Domu Sovětů – sídlo regionální správy. Stavba se nachází v centru náměstí, mezi zelenými plochami a širokými třídami.

Po te, jak 24 roky zpátky, zhroutil se systém, který porodil Dům Sovětů, a dal mu jeho podstatu a smysl, a také nový "význam". Obrovská stavba modré barvy skládající se ze dvou modulů je nyní jen dlouhotrvající stavbou.

Již několik let se na území bývalého hradu provádějí vykopávky – trpělivá práce archeologů. Výsledky jejich práce si zasloužily speciální výstavu, kterou je možné si prohlédnout přímo na úpatí Domu Sovětů. V roce 2006 bylo rozhodnuto obnovit historické centrum města a rekonstruovat hrad. Přítomnost konečně ocenila minulost.

⁸⁴ Le Corbusier – francouzský architekt švýcarského původu, průkopník moderní architektury a funkcionalismu, zástupce architektury mezinárodního stylu, umělec a návrhář. Viz: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B5_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B1%D1%8E%D0%B7%D1%8C%D0%B5

⁸⁵ Vladimír Tatlin – ruský sovětský malíř, sochař, architekt, scénograf a průmyslový výtvarník; jeden ze zakladatelů ruského (sovětského) konstruktivismu. Viz: https://cs.wikipedia.org/wiki/Vladimír_Tatlin

Bylo by možné, aby se jednoho dne zrekonstruovala každá cihla i jednotlivé fragmenty zdí Domu Sovětů? Bohužel, v dnešním Kaliningradu je každý symbol sovětské doby cizí, stejně jako sovětskému systému byla nepřátelská jakákoli zmínka o pruském dědictví v novém městě, které dostalo jméno Kaliningrad.

Proměna Domu Sovětů v další komerční a obchodní centrum by se stala výsměchem historii. V současné době jsou jeho konferenční haly prázdné. Co tedy dělat s těmito budovami? Zbourat je? Dostavět? Konzervovat? Hlavním kritériem zde musí být úroveň architektonického provedení každého autora.

Dům Sovětů je zároveň moderní i archaická budova. Má 16 pater, byla navržena v modernistickém stylu, ale ztratila výzdobu typickou pro socialistický realismus. Kubistický masiv budovy se skládá ze dvou částí spojených navzájem chodbami visícími ve vzduchu. Kvůli dvoumodulovosti je tato budova otevřena okolnímu prostředí. Dnes už přesně nevíme, kdo ji navrhnul. Balancuje na hranici časů a historie, budova jakoby zůstala bez svých kořenů.

Dnes se město snaží vrátit zpět svou pruskou identitu. Historie nás naučila respektovat minulost. Bolševici se snažili odstranit všechny rysy starého režimu, proto byly všechny důkazy o vládě nepřítele zničeny. Komunisti vytvořili svou mytologii na německém spáleníšti. Město změnilo svůj vzhled.

Ale Königsberg přesto přetrval – na fotografiích i v lidské paměti. Ale co se stane s památkami sovětské doby, se vzpomínkami na ni? Sídlo představitelů regionální komunistické strany nakonec nebylo přesunuto do Domu Sovětů, nekonala se tam ani jedna schůze. Nepořádaly se žádné slavnostní průvody na náměstí před budovou a památky na počest státním činitelům dosud nebyly postaveny.⁸⁶

⁸⁶ МАТУШЕВСКАЯ 2015, str. 176 - 193

4. Institut plánování a rozvoje «Srdce města»

4.1 Plan regenerace historického města

„Srdce města“ je dlouhodobý projekt, který se zabývá systémovým řešením problému historického centra Kaliningradu.

Nové dějiny hradu a celého Královského kopce pokračovaly i v období sovětské vlády. Po demolici zbytků historického hradu v roce 1969 nad městem začal vyrůstat železobetonový obr s názvem Dům Sovětů. Tento kolos si ani nenašel uplatnění. Vláda komunistické strany skončila, ale symbol sovětské doby zůstal stát bez duše uprostřed obrovské proluky v centru Kaliningradu. Ale doba se mění a nové město s německou minulostí a ruskou současností potřebovalo novou ideu. Je zřejmé, že nejdůležitější ze všech je dneska idea o formování nového charakteru historického jádra.

V lednu 2014 byl za podpory městské administrativy speciálně zformovaný urbanistický ateliér, který provedl přípravné práce a vyhlásil mezinárodní soutěž na zpracování koncepce architektonického a urbanistického rozvoje historického jádra Kaliningradu – Královského kopce a okolí.

Jak má vypadat srdce města se sedmisetletou historií? Co je třeba udělat pro to, aby se areál, jenž se proměnil z centra města na tranzitní koridor, zase nabyl funkcionálního obsahu? Poptávka po transformaci historického centra se v městské komunitě a v odborném prostředí objevila už dávno, proto bylo prvním úkolem urbanistického ateliéru „Srdce města“ sjednotit všechny existující ideje, návrhy a myšlenky a převést diskusi do obsažného horizontu, při tom se vyvarovat chybám v minulosti.

V poslední době se vedení města a odborná společnost těsně přiblížila k rozhodnutí ohledně transformace historického centra. Byla vytvořena pracovní komise a určen postup práce. V rámci projektu „Srdce města“ byl proveden historicko-kulturní průzkum areálu centra, jenž poskytl základní data pro veřejnou diskusi a následné politické a urbanistické rozhodnutí. Podle tohoto průzkumu a na základě historicko-dokumentárních výzkumů a evropských urbanistických zkušeností experti odpověděli na následující otázky: Kde jsou

hranice historického centra? Jaké kulturně-historické hodnoty se v tomto areálu nacházejí? A jaké jsou možnosti ve snaze vrátit tyto hodnoty? Soutěž obsahuje ideologii projektu a je cílem mé bakalářské práce.

Průzkum se skládá ze dvou částí. První je konstatující, obsahuje historické odůvodnění důležitosti konkrétních objektů nebo komplexů. Druhá je navrhující, v té jsou seskupeny, strukturovány a zhodnoceny návrhy a ideje, které mohou být použity během rekonstrukce území „Srdce města“. Druhá část je přitom založena na návrzích mnohých autorů – od královského architekta 19. století Friedricha Augusta Schuelera až po účastníky klíčových architektonických událostí, které se konaly v Kaliningradu v letech 2005 až 2007.

V roce 2014 se centrální část „Srdce města“ a okolní území stalo objektem bezprecedentní mezinárodní urbanistické soutěže. Na základě projekčních řešení vítězného návrhu byla zformována konsolidovaná koncepce rozvoje historického centra, která se stala základem pro vypracování rozvojové dokumentace – projektu plánování s návrhem parcelace v jeho sestavě. Byly zpracovány návrhy změn v pravidlech využití území a zástavby a metropolitní plán města Kaliningrad do roku 2035.

V září 2015 byly vyhlášeny výsledky otevřené mezinárodní architektonické soutěže Post-Hrad na objemové a architektonické řešení historicko-kulturního komplexu na místě bývalého řadového hradu Königsberg. Vítězný návrh kombinuje pečlivý vztah k historii, místu a moderní požadavky na funkčnost a vzhled největší a nejdůležitější veřejné budovy regionu. Komplex bude obsahovat museum, multifunkční koncertní sál s kapacitou 1000-1500 lidí využitelný pro oficiální jednání a regionální akce. Komplex se má stát klíčovým objektem budoucího metropolitního jádra Kaliningradu.

Konečný cíl projektu – návrat historického území bývalého Königsbergu do živé struktury města, vytvoření komfortního městského prostředí v historickém centru, nová úroveň životního prostoru, jeho kvality, charakteru a stylu a také formování unikátního

architektonického obrazu města – kulturní identifikace, která se stane vizitkou moderního Kaliningradu a zároveň součástí globálního světa, regionu Baltského moře, Ruska.⁸⁷

4.2 Mezinárodní soutěž «Post hrad» - budoucnost budovy Dům Sovětů

Otevřená mezinárodní soutěž se týkala architektonického řešení státního historicko-kulturního komplexu na místě bývalého řadového hradu Königsberg v Kaliningradě „Post-hrad“.

Cílem soutěže bylo vytvořit na pozemku bývalého hradu moderní administrativní komplex s optimálním poměrem historie daného místa a moderních požadavků na funkčnost a vzhled, největší administrativní objekt regionu, při jehož výstavbě bude obnoven hrad Königsberg nebo alespoň částečně využity jeho fragmenty.

Na tiskové konferenci 9. září 2015 vystoupil předseda mezinárodní poroty soutěže Bart Goldhoorn, zástupce gubernátora Kaliningradské oblasti Nikolaj Cukanov a primátor města Alexander Jarošuk a společně otevřeli obálku s výsledky soutěže.

První cenu získal návrh pod číslem 311 od Antona Sagala (Kaliningrad/Miláno), druhou cenu – návrh č. 131 od ateliéru Studia 44 pod vedením Nikity Javejna (Petrohrad), třetí cenu – návrh č. 107 od Marka Lopeze a Karmena Lorenze (Španělsko).

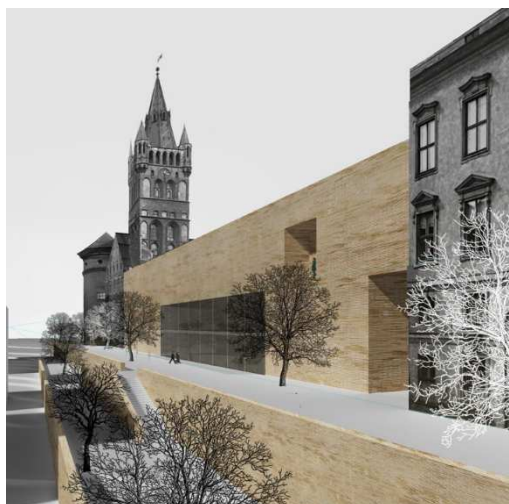
4.2.1 Anton Sagal (Kaliningrad / Milan)

Anton Sagal představil návrh s názvem „Jiný Königsberg“. Jak uvádí autor ve své prezentaci: *„Královský hrad už neexistuje stejně jako samotné město Königsberg. Sovětský Kaliningrad se už také stává historií. V současnosti je to jiné město, které potřebuje svůj symbol, jiný hrad.“* V projektu autor odpovídá na otázky jako např.: Co znamená nový

⁸⁷ Srdce města. In: <http://www.tuwangste.ru/about/>. Vyhledáno dne: 4.1.2016

hrad? Regenerace, nebo nová architektura? Podle autora je to regenerace i nová architektura, společně musí představovat pečlivou obnovu i absolutně novou strukturu.

Avšak vzniká další otázka. Co a jak má být obnoveno? Co se týká budovy hradu, měl by být na původním místě. Měla by to být maximálně přesná obnova (opětná výstavba) s použitím historických materiálů, kde interiéry jsou klíčovými elementy, jež určují charakter prostoru.

6.

Co se týká nové architektury, autor nabízí spojit v jednom projektu pět městských prostranství. Nová budova znamená nové perspektivy, jež mají svůj funkční význam. To jsou restaurace, obchody, knihovna, laboratoře, sál moskovitů, muzea a výstavní prostory, budova administrace a kanceláře.⁸⁸

4.2.2 Architektonická kancelář „Studia 44“ (Rusko, Petrohrad)

Druhou cenu získal petrohradský architektonický ateliér Studia 44 se svým návrhem historicko-uměleckého komplexu na místě bývalého řadového hradu Königsberg.

Heslo jejich prezentace znělo: „*Elementy určené pro doplnění chybějících částí budovy by měly být natolik odlišné od originálních, aby restaurování nefalzifikovala historickou a uměleckou dokumentárnost památky.*“

Hlavní ideou bylo doplnění ztracených částí a elementů hradu v původních objemech a s původní siluetou. Královský hrad je zároveň hlavní městskou dominantou

⁸⁸ Anton Sagal. In: http://www.tuwangste.ru/contests/contest_2/projects/358. Vyhledáno dne: 13.1.2016

a ideologickým ohniskem města. Projekt je rozdělen na čtyři etapy realizace.

7. Pohled na komplex z ostrovu Kant

První etapa by trvala do roku 2018, obsahuje rekonstrukci a přizpůsobení Domu Sovětů k funkci hotelu, zprovoznění podzemního parkingu, rekonstrukci povrchů kolem objektu, provedení archeologických vykopávek a konzervace jejich zóny.

Druhá etapa – od roku 2018 do roku 2024 – zahrnuje komplex činností po výstavbě Královského hradu a úprav okolního prostoru. Během druhé etapy by mělo být provedeno obnovení vnějších stěn s použitím historických materiálů a dodržáním originálních forem a objemů, okenních otvorů (s výjimkou východního křídla).

Během třetí etapy by mělo proběhnout obnovení stěn v původních objemech s použitím moderních materiálů a technologií. Čtvrtá etapa zahrnuje výstavbu střechy nad nádvořím. Díky tomu komplex získá dvě vnitřní náměstí – zastřešené nádvoří a plochu na střeše.⁸⁹

4.2.3 Marco Tapia Lopez a Carmen Lorenzo Figueras (Španělsko)

Základem tohoto návrhu je původní tvar hradu. Základem konstrukce je velký podzemní prostor, ve kterém se nachází multifunkční sál a plochy určené pro muzejní účely. Do podzemních úrovní je navrženo několik vstupů.

⁸⁹ „Studia 44“. In: http://www.tuwangste.ru/contests/contest_2/projects/367. Vyhledáno dne: 15.3.2016

V severní části suterénu podél ulice Ševčenko bude umístěno předpokládané parkoviště. Vstupy se budou v podzemí nacházet v rozích, aby bylo umožněno využití jak otevřené, tak zároveň podzemní plochy.

8.

Prostory v interiéru budou dostatečně jednoduché, ale zároveň budou obohaceny o zajímavé elementy odkazující na trosky původního hradu, jež budou formovat hlavní veřejné prostranství komplexu.

Do prostoru sálů bude pronikat příjemné světlo díky několika velkým svítidlům. Určujícím znakem veřejných prostranství je přirozené osvětlení pomocí světlíků a jako moderní prvky mohou být využity všemožné archeologické elementy.

Zelená střecha muzea a multifunkční hala se stanou novým parkem v centru města. V parku vzniknou nevelké budovy – majáky, které budou prorůstat jako stromy ze suterénu. Jejich zajímavá fasáda s rytmickým vertikálním členěním bude vytvářet podmanivý dojem i díky jejich poloprůhledné struktuře a večernímu podsvícení. Funkční náplň těchto objektů bude zahrnovat knihovnu, mediátéku, restaurace a výstavní prostory.

Každý návštěvník, který bude vstupovat do parku z jakéhokoliv směru, prvně potká stromořadí vytvářející přirozený přechod z městské struktury do přírody. A „majáky“ budou uprostřed tohoto lesa. V přízemí s nosnými sloupy budou tyto „majáky“ rozměňovat hranici mezi vnitřním a vnějším prostorem s hrou světla a odrazů. Průhlednost

těchto úrovni umožňuje jednoduchý přístup k budově a vyzývá místní obyvatele k aktivnějšímu trávení volného času.⁹⁰

5. Závěr

Bývalý Königsberg – dnešní Kaliningrad – byl kompletně zničen během druhé světové války. Obecně lze říci, že je to město, jehož vzhled během rekonstrukce v období existence Sovětského svazu vědomě získal zcela jiný charakter. Ačkoliv je to trochu zevšeobecňující tvrzení, lze však předpokládat, že je pravdivé. Zejména platí pro vnitřní, nejstarší části města, konkrétně pro celý zbořený hrad.

Podle obrázků a plánů si lze jen s námahou vzpomenout a oživit v paměti původní pohled na město. Domnívám se, že pokud by se po roce 1945 Königsberg neoddělil od Německa, byly by o tomto městě po celá desetiletí vytvářena – stejně jako tomu bylo ve všech městech střední Evropy (včetně původně německých měst v Polsku a České republice) – díla dokládající pozůstatky staré architektury. Díky tomu by dnešní obyvatelé, návštěvníci a milovníci architektury získali informace o dochovaných stavbách.

Nicméně zvláštní podmínky existující v Kaliningradu vedly k tomu, že do roku 1995, tedy 50 let po skončení války a 5 let po zrušení zákazu navštěvovat město pro západní turisty, nevznikla ani myšlenka o systematickém přehodnocení tohoto pohledu. V této velmi dlouhé a těžké době Rusové obnovovali a používali zříceniny získané v roce 1945 podle vlastních představ a potřeb. Ale především postavili nesčetné množství nových staveb: na začátku války mělo město 350 000 obyvatel a bylo téměř z 90 % zničeno, dnes je domovem pro více než 450 000 lidí, což je víc než v době, kdy oblast spadala pod německou správu.

Před napsáním této bakalářské práce, jejímž tématem byl Königsberg/Kaliningrad na příkladu hradu na Královském kopci a Domu Sovětů, se zatím žádná práce nezabývala systematickým záznamem a detailním srovnáváním (pomocí výkresů, fotografií a textů) nepočetných, ale z toho důvodu o to více důležitých faktů o historii Královského hradu,

⁹⁰ Marco Tapia Lopez a Carmen Lorenzo Figueras. In: http://www.tuwangste.ru/contests/contest_2/projects/363. Vyhledáno dne: 11.4.2016

který nepřežil válku, a jen náhodou přetrval v podobě Domu Sovětů i po době Sovětského svazu, kterému bez ohledu na veškerou kritiku místních obyvatel také náleží místo v dějinách architektury.

Proto jsem měla možnost se soustředit výhradně na architekturu na vybraném místě a čase, v mém případě je to hlavní symbol německé a sovětské doby, a zachránit ho tak od zapomnění. Zároveň jsem sdílela své myšlenky týkající se návratu historického vzhledu města. A důvodem, proč jsem si vybrala tento úkol, je, že žádný materiál týkající se výše popsané analýzy a srovnání není ani v České republice, ale ani v mé vlasti – v Rusku – k dispozici. Proto jako ruská studentka žijící v Čechách vnímám tuto mezeru obzvláště bolestivě.

Rozhodla jsem se splnit tento úkol také proto, že jsem byla schopna pracovat s texty německy i rusky psanými. Tímto způsobem vypracovaná bakalářská práce je tedy výrazem úcty k zachované architektuře bývalého německého Königsbergu a zároveň by měla přispět k zachování cenné (z hlediska architektury) budovy vytvořené za sovětské éry na území Ruského státu, dnešního města Kaliningrad.

6. Seznam vyobrazení

1. **Řeka Pregel. Nábřeží Alstadta.** Vyfoceno z knihy: Владимир ВОРОНОВ: *Замок на королевской горе.* Калининград 2015. Foto: А.П. Овсянов
2. **Řeka Pregolya. Nábřeží podél Moskevské třídy.** Vyfoceno z knihy: Владимир ВОРОНОВ: *Замок на королевской горе.* Калининград 2015. Foto: М. Шмидтке
3. **Nálepka s nápisem Dům Sovětu.** Kaliningrad 2016. Foto: E. Borisova
4. **Základ budovy Dům Sovětu.** In: http://zastroyschiki39.ru/read/articles/187_dom-sovetov-mertvorozhdennii-simvol-kaliningrada. Vyhledáno dne: 23.4.2016
5. **Dům Sovětu. Kaliningrad. Březen 2016.** Foto: E. Borisova
6. Obrazek z prezentace Antona Sagala. In: http://www.tuwangste.ru/contests/contest_2/projects/358. Vyhledáno dne: 15.4.2016
7. **Pohled na komplex z ostrovu Kant** z prezentace Architektonické kanceláři «Studia 44». In: http://www.tuwangste.ru/contests/contest_2/projects/367. Vyhledáno dne: 15.4.2016
8. Obrazek z prezentace **Marco Tapia Lopez a Carmen Lorenzo Figueras.** In: http://www.tuwangste.ru/contests/contest_2/projects/363. Vyhledáno dne: 15.4.2016

7. Seznam literatury

- CROME 1938 – Henry CROME: *Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreubens.* Königsberg 1938. Bd. 32
- FRAMPTON 2004 – Kenneth FRAMPTON: *Moderní architektura: Kritické dějiny.* Praha 2004.
- *Gdansk. Brama Wyzynna. Historia budowy objektu.* Архив ROSIOSK. Gdansk.
- „*Gartungské noviny*“ vydání ze dne 31. července 1864

- IKONNIKOV 1975 – Andrey IKONNIKOV: *Sovremennaja sovetskaja architektura. Obrazový přehled výtvorů sovětských architektů v období r. 1960-1970*. Praha 1975.
- KLOEPPPEL 1926- Otto KLOEPPPEL: *Architektura. Budownictwo mieszkalne*. Gdansk 1926.
- *Konigsberg Skulpturen und ihre Meister 1255 – 1945*. Wurzburg 1970.
- KRATOCHVÍL 2005 – Petr KRATOCHVÍL (ed.): *O smyslu a interpretaci architektury*. Praha 2005.
- RABUS 1998 - Richard RABUS: *Juden in Ostpreussen*. Luneberg 1998.
- REABURN 2006 – Michael REABURN a kol.: *Dějiny architektury*. Praha 1993, s. 198-301.
- RONDE – Albrecht RONDE: *Die silberbibliothet des herzogs Albrecht in Konigsberg*. Konigsberg (Pr.), s.a.
- RONDE 1929 – Adolf RONDE: *Konigsberg (Pr.) Mit 101 abildungen*. Leipzig 1929.
- *Tegerán Jalta Potsdam*. Sbírka dokumentů, 1971.
- WAGNER 2008 - Walter WAGNER: *Das Konigsberg Schloss*. Berlin 2008. Bd 1.
- ZUEGE 1928 – Austem ZUEGE: *Im Blutgericht zu Konigsberg*. Konigsberg 1928.
- *Археологические инвентарные книги бывшего музея «Пруссия»*. Olsztyn 2008.
- БАЯЗИН 1963 – Вольдемар БАЯЗИН: *Россия и тевторнский орден в 1466-1525 гг.* Москва 1963.
- БАХТИН 2005 – Анатолий БАХТИН: *Замки и укрепления Немецкого ордена в северной части Восточной Пруссии. Справочник*. Калининград 2005.
- БЕЛИНЦЕВА 2002 – Ирина БЕЛИНЦЕВА: *Архитектурно-градостроительная культура городов Балтики. (Гданьск, Калининград, Эльблон)*. Москва 2002.

- БИРКОВСКИЙ 1986 – Виктор БИРКОВСКИЙ: *История Калининградской области 1951-196*. Москва 1986.
- БИРКОВСКИЙ 1990 – Владислав БИРКОВСКИЙ: *История нашего края*. Калининград 1990.
- ВОРОНОВ 2015 – Владимир ВОРОНОВ: *Замок на королевской горе*. Калининград 2015.
- *Восточная Пруссия с древнейших времен до конца Второй мировой войны*. Калининград 1996.
- ГАУЗЕ 1994 – Фритц ГАУЗЕ: *Кенингсберг в Пруссии*. Реклингхаузен 1994.
- ГЛЕБОВ 1994 – Владимир ГЛЕБОВ: *Восточная Пруссия : краткий справочник*. Москва 1994.
- ГЛИНСКИ 1996 – Герхард ГЛИНСКИ: *Conigsberg-Koenigsberg-Kалининград. Прошлое и современность*. Berlin/Bonn 1996. 180 s.
- ГУБИН 1991 – Алксей ГУБИН: *Очерки истории Кенингсберга*. Калининград 1991.
- Коллекция Пруссия в фондах Калининградского областного историко – художественного музея. Бремен 2005.
- КРЕТИНИН 1996 – Геннадий КРЕТИНИН: *Прусские маршруты Петра I*. Калининград 1996. 191 s.
- КРУГЛИКОВ – Борис КРУГЛИКОВ: *Калининград. Формирование градостроительной ситуации до 1945г и развитии города в послевоенный период*. Москва. Частный архив.
- КУЛАКОВ 1985 - Владимир КУЛАКОВ: *Земля пруссов и прусские земли. Балто-славянские исследования*. Москва 1985. 95-101 s.
- ЛАРС 1956 – Фридрих ЛАРС: *Кенингсбергский замок*. (Překlad Л. Головановой)
- ЛЕВЧЕНКО 1952 – Ян ЛЕВЧЕНКО: *Планировка городов. Технологические показатели и расчеты*. 1952. 79 s.
- *Материалы совещания проектированию города Калининград*. Калининград 1965г. Москва, частный архив.

- МАТУШЕВСКАЯ 2015 – Ольга МАТУШЕВСКАЯ: *Близкий незнакомец. Руина соцмодернистской утопии как знак*. Warszawa 2015. (Překlad Игорь Белов).
- ОВСЯНОВ 2002 – Авенир ОВСЯНОВ: *Янтарная комната. Возрождение шедевра*. Калининград 2002.
- *Памятники монументальной живописи Восточной Пруссии на территории Калининградской области*. Калининград 2012.
- *Под мостами Кенигсберга*. Warszawa 2011.
- ПОДЪЯПОЛЬСКИЙ 1986 - Александр ПОДЪЯПОЛЬСКИЙ: *Историческая записка «Историка градостроительный опорный план города Калининграда областного»*. Архив Проектного института по реставрации памятников истории и культуры «Спецпроектреставрация». Москва 1986.
- ПРЖЕЗДОМСКИЙ 2006 – Андрей ПРЖЕЗДОМСКИЙ: *Кенигсберг-Калининград. Иллюстрированный энциклопедический справочник*. Калининград 2006.
- *Сборник Законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР 1938-1958*. Москва 1959.
- *Седьмое художественное приложение к Балтийскому альманаху*. Калининград 2012.
- СТРОКИН 1991 – Виктор СТРОКИН: *Очерки истории Кенигсберга*. Калининград 1991.
- ХОРСТ 2014 – Герфрид ХОРСТ Г: *Законы войны или военные преступления? Правда о разрушении Кенигсберга*. Калининград 2014.
- *Янтарная комната*. Санкт-Петербург 2004.

Internetové odkazy

- *M.I. Kalinin*. In: https://cs.wikipedia.org/wiki/Michail_Kalinin. Vyhledáno: 14.3.2016
- *Nedostavený Palác sovětu SSSR*. In: <http://www.science-techno.ru/nt/article/ne-postroennyi-dvorets-sovetov-sssr>. Vyhledáno dne: 12.4.2016

- *Dům Sovětu v Kaliningradu*. In: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/45214>
Vyhledáno dne: 27.4.2016
- *Мэрия Калининграда просит Генпрокуратуру признать незаконной продажу Дома советов*. In:
<http://grani.ru/Politics/World/Europe/Koenig/m.48219.html> 24.10.2003.
Vyhledáno dne: 22.4.2016
- *Арбитраж возбудил дело по купле-продаже главного долгостроя Калининграда*. In: <http://regnum.ru/news/653892.html> 8 июня 2006 12:42.
Vyhledáno dne: 22.4.2016
- *Сделка по продаже Дома Советов признана недействительной*. 21 декабря 2010, 19:54. In: <http://rugrad.eu/news/409088/>. Vyhledáno dne: 22.4.2016
- *Незаконная продажа Дома советов нанесла ущерб государству на сумму 267 млн. 700 тыс. рублей* In: <http://kgd.ru/>. Vyhledáno dne: 22.4.2016
- *Конкурсный управляющий осужден на два года за фальсификацию документов при проведении сделки по продаже имущества*. 9.06.2010. In:
<http://www.npsgau.ru/ru/news/id-2452/> Vyhledáno dne: 23.4.2016
- *Калининград (Дом советов "Вторжение — часть 2")*. In:
<https://www.drive2.ru/b/288230376151821439/> . Vyhledáno dne: 21.4.2016
- БАБУНОВ 2008. *Возвращение в Кенигсберг Перспективы возрождения исторического ландшафта города*// «Вестник архитектуры», № 4 (103) 2008 – текст на официальном сайте журнала. In:
<http://archvestnik.ru/ru/magazine/av-4-103-2008/vozvrashchenie-v-kenigsberg-perspektivy-vozhrozhdeniya-istoricheskogo-lands>. Vyhledáno dne: 22.4.2016
- *Andrej Zhdanov*. Viz: https://cs.wikipedia.org/wiki/Andrej_%C5%BDdanov.
Vyhledáno: 14.3.2016
- *Michail Kalinin*. Viz: https://cs.wikipedia.org/wiki/Michail_Kalinin. Vyhledáno:
14.3.2016
- *Michel Foucault*. Viz: https://en.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault. Vyhledáno:
14.3.2016

- *Le Corbusier*. Viz: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B5_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B1%D1%8E%D0%B7%D1%8C%D0%B5. Vyhledáno: 20.2.2016
- *Vladimir Tatlin*. Viz: https://cs.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Tatlin. Vyhledáno: 24.4.2016
- *Srdce města*. In: <http://www.tuwangste.ru/about/> . Vyhledáno dne: 4.1.2016
- *Anton Sagal*. In: http://www.tuwangste.ru/contests/contest_2/projects/358. Vyhledáno dne: 13.1.2016
- «Studia 44». In: http://www.tuwangste.ru/contests/contest_2/projects/367. Vyhledáno dne: 15.3.2016
- *Marco Tapia Lopez a Carmen Lorenzo Figueras*. In: http://www.tuwangste.ru/contests/contest_2/projects/363 . Vyhledáno dne: 11.4.2016